

Penningtvätt och penningbeslag

Rättslig vägledning 2021:20
Utvecklingscentrum ÅM2021-1947
Handbok EBM-HB 2021:2
Ekobrottsmyndigheten EBM2021-771
December 2021

Ekobrottsmyndigheten
Swedish Economic Crime Authority

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	6
Flödesschema dispositionsförbud	8
Rekommendationer.....	9
1 Inledning	11
2 Penningtvättsbrott – prövning i fem steg	12
2.1 Finns konkreta omständigheter som tyder på brottslig verksamhet av viss typ?	12
2.2 Härrör egendomen från brott eller brottslig verksamhet?	13
2.3 Är åtgärden sådan att den omfattas av bestämmelsen?	14
2.4 Har åtgärden vidtagits i penningtvättssyfte?	14
2.5 Består värdet av åklagarens bevisning trots den misstänktes uppgifter?.....	15
3 Penningtvättsbrotten (3-6 §§)	16
3.1 Vad krävs för att bevisa brott eller brottslig verksamhet?	16
3.1.1 Rekviritet ”brott” förutsätter inte ett konkret brott	17
3.1.2 Rekviritet ”brott” – en prövning av samtliga omständigheter.....	18
3.1.3 Rekviritet ”brottslig verksamhet” understryker att något konkret förbrott inte behöver bevisas.....	19
3.1.4 Internationella åtaganden och avgörande från Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna.....	20
3.2 Konkreta omständigheter vid tillämpningen av rekviriten ”brott eller brottslig verksamhet”	22
3.2.1 Konkreta omständigheter som tyder på narkotikabrottslighet	22
3.2.2 Konkreta omständigheter som tyder på förmögenhetsbrottslighet.....	23
3.2.3 Generella omständigheter som tyder på brottslig verksamhet.....	24
3.3 Härrör egendomen från brott eller brottslig verksamhet?	24
3.4 Särskilt om skattebrott och andra undandragandebrott	25
3.5 Penningtvättsbrott – med penningtvättssyfte (3 §)	26
3.5.1 Straffbelagda åtgärder.....	26
3.5.2 Självtvätt vid penningtvättsbrott	28
3.5.3 Penningtvättssyfte	29

3.6	Penningtvättsbrott – utan penningtvättssyfte (4 §)	30
3.6.1	Otillbörligt främjande	31
3.6.2	Konsumtion av brottsutbyte	32
3.7	Gradindelning och straffvärde (5–6 §§)	33
3.7.1	Grovt brott.....	33
3.7.2	Penningtvättsförseelse	34
3.8	Den tilltalades förklaringsbörd i brottmål	36
4	Näringspenningtvätt – prövning i fyra steg.....	37
4.1	Är 7 § penningtvättsbrottslagen tillämplig?	37
4.2	Har misstänkt medverkat till en åtgärd?	38
4.3	Kan åtgärden skäligen antas ha vidtagits i penningtvättssyfte?	38
4.4	Består värdet av åklagarens bevisning trots den misstänktes uppgifter?	39
5	Näringspenningtvätt (7 §)	40
5.1	Allmänt om näringspenningtvätt	40
5.2	Näringsverksamhet.....	41
5.3	Vanemässigt eller i större omfattning	41
5.4	Åtgärder som inte vidtagits i näringsverksamhet, vanemässigt eller i större omfattning	42
5.5	Innebörden av att medverka till en åtgärd	42
5.5.1	Självtvätt vid näringspenningtvätt	43
5.6	Innebörden av att en åtgärd skäligen kan antas ha vidtagits i penningtvättssyfte	43
5.6.1	Grunden för straffansvaret enligt 7 § är ett klandervärt risktagande.....	44
5.6.2	Även åtgärder med legitim egendom kan föranleda straffansvar	44
5.6.3	Omständigheterna under vilka åtgärden vidtogs är avgörande för det klandervärda risktagandet.....	45
5.7	Omständigheter som kan tala för klandervärt risktagande	45
5.8	Gradindelning och straffvärde	46
5.8.1	Näringspenningtvätt, grovt brott	46
5.8.2	Näringspenningtvätt, ringa brott	47
5.9	Övriga regelverk inom penningtvättsområdet.....	47
6	Försök, förberedelse och stämpling (8 §)	51
7	Dispositionsförbud	52
7.1	Innebörden av dispositionsförbud.....	52
7.2	Förfarandet vid prövningen av dispositionsförbud	52
7.2.1	Underlag vid anmälan av dispositionsförbud	52
7.2.2	Åklagarens prövning av dispositionsförbud.....	53

7.3	Giltighetstid	54
7.4	Underrättelser	55
	7.4.1 Underrättelse om dispositionsförbud till verksamhetsutövaren.....	55
	7.4.2 Underrättelse om dispositionsförbud till den drabbade ..	55
7.5	Dispositionsförbud på begäran av annan stat	55
8	Penningbeslag, bättre rätt och skadestånd.....	57
8.1	Inledning	57
8.2	Förutsättningar för penningbeslag.....	58
	8.2.1 Vilken egendom kan tas i penningbeslag?	58
	8.2.2 Grunderna för penningbeslag	58
	8.2.3 Vem beslutar om penningbeslag?	59
	8.2.4 Förbudsmeddelande vid penningbeslag	60
	8.2.5 Underrättelse om penningbeslag till den drabbade	60
	8.2.6 Bestämmelser om beslag i 27 kap. rättegångsbalken gäller även för penningbeslag.....	60
8.3	Praktisk hantering av penningbeslag	60
	8.3.1 Utlämnande av kontomedel till målsäganden förutsätter att dessa har överförts till Polisen	61
8.4	Har målsäganden bättre rätt till kontomedlen?	61
	8.4.1 Bättre rätt för målsäganden till identifierbara kontomedel (surrogation).....	62
	8.4.2 Bättre rätt för målsäganden till ett belopp ur sammanblandade kontomedel	63
	8.4.3 Hur långt sträcker sig målsägandens rätt till sammanblandade kontomedel?	65
	8.4.4 Åklagaren bör inte föra målsägandens talan om bättre rätt när målsäganden har förlorat sin vindikationsrätt	65
8.5	Utlämnande av kontomedel enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken.....	66
	8.5.1 27 kap. 4 a § rättegångsbalken kan tillämpas vid penningbeslag.....	66
	8.5.2 Kan egendom i penningbeslag lämnas ut till målsäganden utan medgivande?.....	67
8.6	Talan om bättre rätt	68
8.7	Talan om skadestånd	68
8.8	Kombinerad talan om bättre rätt och skadestånd	69
8.9	Hur bör talan utformas om åtal väcks?	70
8.10	Talan om skadestånd och flera målsäganden med konkurrerande anspråk.....	70
8.11	Förverkande utan samband med åtal	72

8.12	Utlämnande av kontomedel enligt 27 kap. 8 och 8 a §§ rättegångsbalken.....	72
8.13	Penningbeslag på begäran av annan stat	73
9	Förverkande och förvar enligt stöldgodslagen	74
9.1	Förverkande av egendom som varit föremål för brott m.m. (9 §).....	74
9.1.1	Förverkande när förbrottet är ett skattebrott.....	76
9.2	Förverkande av hjälpmedel (10 §).....	77
9.3	Hos vem kan förverkande ske? (11 §).....	77
9.4	Förvar enligt stöldgodslagen vid näringspenningtvätt.....	78
10	Konkurrens, rättskraft och preskription	80
10.1	Konkurrens	80
10.2	Rättskraft	81
10.3	Preskription.....	81

Sammanfattning

Denna Rättsliga vägledning är framtagen för att vara till ledning för åklagare vid handläggning av ärenden avseende brott enligt penningtvättsbrottslagen.

Vägledningen ersätter RättsPM 2020:5. Innehållet i vägledningen är i allt väsentligt samma som i den tidigare promemorian. Vägledningen är kompletterad med bland annat hovrättsdomar. Några smärre redaktionella ändringar har också gjorts.

På Ekobrottsmyndigheten benämns den rättsliga vägledningen Handbok.

Rekommendationer

Efter sammanfattningen följer ett antal rekommendationer som tar sikte på frågeställningar som åklagaren bör överväga vid handläggningen av ärenden enligt penningtvättsbrottslagen. En stor del av rekommendationerna avser ärendehandläggningen när det finns penningbeslag av kontomedel med målsägandanspråk, eftersom denna ärendetyp väcker ett flertal inte helt okomplicerade frågeställningar.

Översikt av prövningen av penningtvättsbrott ([avsnitt 2](#))

En modell har tagits fram för att åklagaren på ett enkelt och översiktligt sätt ska kunna identifiera de huvudsakliga frågeställningarna i en utredning avseende penningtvättsbrott enligt 3 § penningtvättsbrottslagen där pengar eller annan egendom kan misstänkas härröra från brottslig verksamhet.

Efter varje steg i prövningen finns en hänvisning till andra delar av promemorian där frågeställningen fördjupas.

Fördjupning penningtvättsbrott ([avsnitt 3](#))

I avsnittet fördjupas de frågeställningar som aktualiseras vid prövningen av penningtvättsbrotten och rekvisiten i bl.a. 3 och 4 §§ penningtvättsbrottslagen behandlas mer ingående. Vidare ges exempel på vad som kan utgöra konkreta omständigheter som tyder på brottslighet av viss typ.

Översikt av prövningen av näringspenningvätt ([avsnitt 4](#))

En modell har tagits fram för att åklagaren på ett enkelt och översiktligt sätt ska kunna identifiera de huvudsakliga frågeställningarna i en utredning avseende näringspenningvätt enligt 7 § penningtvättsbrottslagen.

Efter varje steg i prövningen finns en hänvisning till andra avsnitt där frågeställningen fördjupas.

Fördjupning näringspenningvätt ([avsnitt 5](#))

I avsnittet fördjupas de frågeställningar som aktualiseras vid prövningen av näringspenningvätt, och rekvisiten i 7 § penningtvättsbrottslagen behandlas

mer ingående. Vidare ges exempel på vad som kan utgöra omständigheter som kan tala för ett klandervärt risktagande.

Försök, förberedelse och stämpling ([avsnitt 6](#))

I avsnittet ges några exempel på situationer som skulle kunna utgöra osjälvständiga brottsformer enligt penningtvättsbrottslagen.

Dispositionsförbud ([avsnitt 7](#))

I avsnittet behandlas förutsättningarna för dispositionsförbud, vilka tidsfrister som gäller och hur de ska beräknas, samt hur åklagarens prövning av dispositionsförbud går till. Vidare finns information om underrättelser och en hänvisning till rutiner vid dispositionsförbud som överenskommit mellan Åklagarmyndighetens åklagarområden och Polismyndigheten (Finanspolisen). För att åskådliggöra handläggningen av dispositionsförbud har ett flödesschema tagits fram och infogats efter denna sammanfattning.

Penningbeslag ([avsnitt 8](#))

I avsnittet behandlas bl.a. de rättsliga grunderna för penningbeslag och frågan om hur målsägandens rätt tillvaratas vid anspråk på bättre rätt eller skadestånd. För att åskådliggöra handläggningen av penningbeslag av kontomedel med målsägandanspråk har ett flödesschema tagits fram och infogats efter denna sammanfattning.

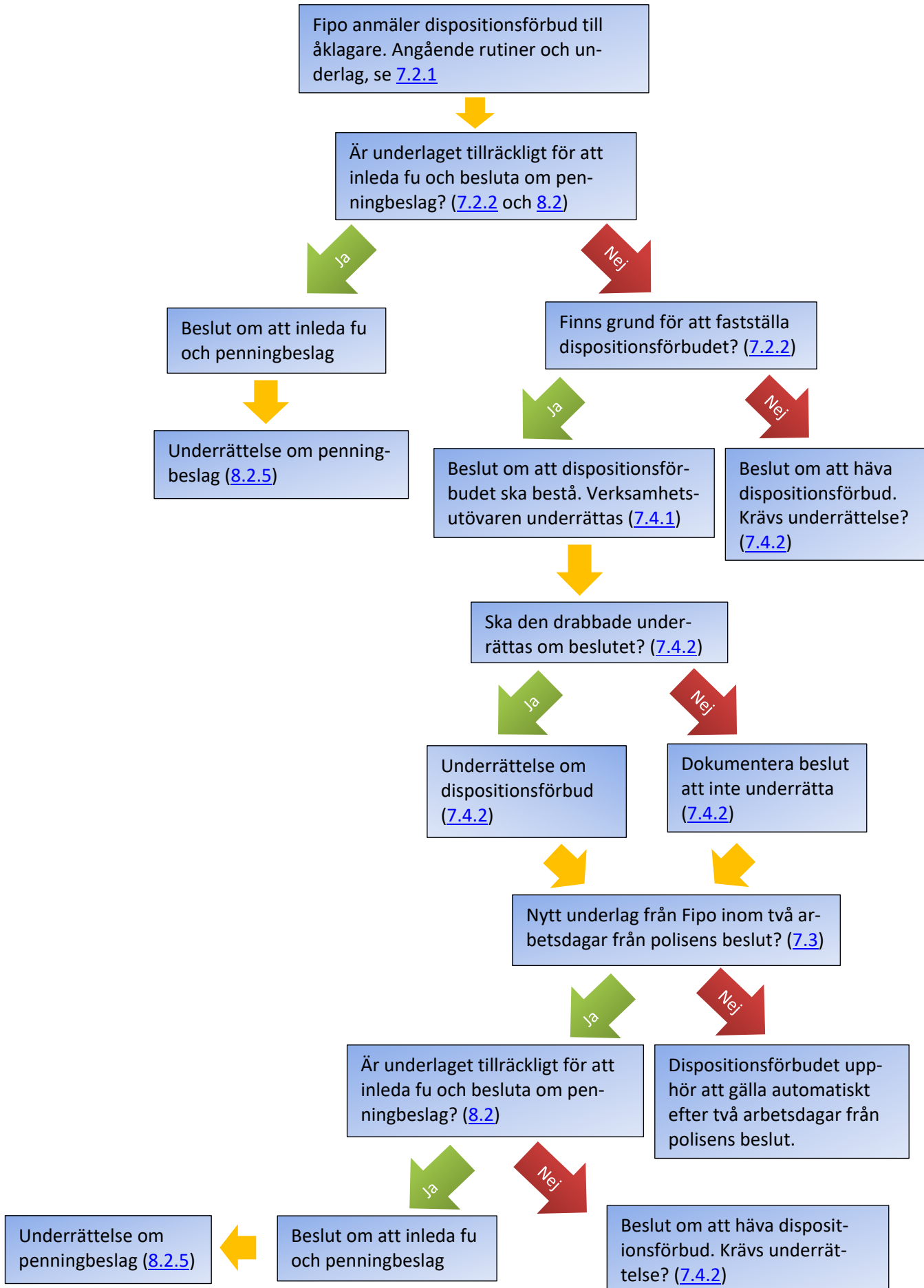
Förverkande och förvar enligt stöldgodslagen ([avsnitt 9](#))

I avsnittet behandlas huvudsakligen frågeställningarna under vilka förutsättningar egendom kan förverkas eller tas i förvar enligt stöldgodslagen. Frågeställningen avseende dubbelförverkande berörs också.

Konkurrens, rättskraft och preskription ([avsnitt 10](#))

I avsnittet behandlas frågan om brottskonkurrens och från vilken tidpunkt preskription för penningtvättsbrott börjar räknas.

Flödesschema dispositionsförbud

Rekommendationer

3 § penningtvättsbrottslagen

- Under förundersökningen och inför åtal för penningtvättsbrott enligt 3 § bör åklagaren ställa sig de fem kontrollfrågorna i [avsnitt 2](#).
- I inledningsskedet av en utredning där större beslag av t.ex. kontanter har gjorts bör åklagaren ha i åtanke att omständigheter kring gripanden, husrannsakingar, beslag och andra relevanta uppgifter noga bör dokumenteras.
- Åklagare som utreder förbrott som kan ge utbyte och där bevisningen inte räcker för åtal, bör överväga om de omständigheter som har framkommit i utredningen istället kan anses utgöra konkreta omständigheter i en utredning avseende penningtvättsbrott.
- Vid åtal för penningtvättsbrott bör åklagaren överväga om det finns anledning att i andra hand yrka ansvar för näringspenningtvätt, ringa brott, enligt 7 § tredje stycket andra meningen.

4 § penningtvättsbrottslagen

- Kan åklagaren styrka brottslig verksamhet men är tveksam till att det föreligger ett penningtvättssyfte med vidtagna åtgärder, bör åklagaren överväga ett yrkande i andra hand enligt 4 § om åtgärden i fråga innebär överdådig konsumtion eller upprätthållande av en kriminell livsstil, se [avsnitt 3.6.2](#).

7 § penningtvättsbrottslagen

- Under förundersökningen och inför åtal för näringspenningtvätt enligt 7 § bör åklagaren ställa sig de fyra kontrollfrågorna i [avsnitt 4](#).

Penningbeslag av kontomedel med målsägandeanspråk

- Åklagaren bör ta initial ställning till om tillgängliga kontomedel som omfattas av misstanken om penningtvättsbrott ska tas i penningbeslag
 - för ett framtida förverkande,
 - för att säkra målsägandens rätt, eller
 - såväl för ett framtida förverkande som för att säkra målsägandens rätt (se vidare [avsnitt 8.2.2](#)).
- Åklagaren bör därefter närmare utreda om kontomedlen fortfarande kan identifieras som målsägandens och om målsäganden därmed har bättre rätt till dessa (se vidare [avsnitt 8.4.1](#)).

Om så inte är fallet, bör åklagaren utreda om målsäganden har bättre rätt till ett belopp ur sammanblandade medel motsvarande vad målsäganden frånhänts (se vidare [avsnitt 8.4.2](#)).

- Om åklagaren bedömer att målsäganden har bättre rätt till kontomedlen bör åklagaren överväga om det med kontoinnehavarens medgivande finns förutsättningar att med stöd av 27 kap. 4 a § rättegångsbalken i förtid lämna ut kontomedlen till målsäganden. Om så sker bör åklagaren anteckna i beslutet att kontohavaren har av sagt sig alla anspråk på egendomen.

Åklagaren bör endast i undantagsfall besluta om utlämnande av kontomedel utan medgivande från kontoinnehavaren (se vidare [avsnitt 8.5](#)).

- Om målsäganden bedöms ha bättre rätt till kontomedlen men detta inte är uppenbart, eller om det även finns andra anspråk på kontomedlen än målsägandens, bör åklagaren överväga att föra målsägandens talan om bättre rätt i samband med åtal (se vidare [avsnitt 8.6](#)).
- Om målsäganden bedöms inte ha bättre rätt till kontomedlen bör åklagaren överväga förutsättningarna att föra målsägandens talan om skadestånd (se vidare [avsnitt 8.7](#)).

När flera målsäganden har konkurrerande skadeståndsanspråk med anledning av samma brottsliga gärning bör åklagaren överväga att föra talan om skadestånd baserat på kvotdelar (se vidare [avsnitt 8.10](#)).

- Om målsäganden bedöms endast ha bättre rätt till delar av kontomedlen bör åklagaren överväga att föra talan både om bättre rätt och skadestånd (se vidare [avsnitt 8.8](#)).
- Om åklagaren för målsägandens talan om bättre rätt bör detta yrkande framställas i första hand. Åklagaren bör även överväga att i andra hand föra målsägandens talan om skadestånd. Åklagaren bör som utgångspunkt alltid överväga att framställa ett yrkande om att kontomedlen förverkas till staten. Förverkandeyrkandet bör framställas i sista hand.

Bedömer åklagaren det vara uppenbart att målsägandens talan om skadestånd kommer att bifallas och att förutsättningar för kvarstad föreligger, bör åklagaren överväga att under förundersökningen eller senast vid väckande av åtal

- häva penningbeslaget,
- ta kontomedlen i förvar, och
- yrka att rätten förordnar om kvarstad (se vidare [avsnitt 8.9](#)).

- När åtal inte väcks bör åklagaren i vissa fall överväga att väcka särskild talan vid domstol om att förverka i penningbeslag tagna kontomedel (se vidare [avsnitt 8.11](#)).

1 Inledning

Denna rättsliga vägledning har utarbetats i samarbete mellan Utvecklingscentrum och Ekobrottsmyndigheten. De bedömningar och rekommendationer som görs i promemorian är ett gemensamt ställningstagande, vilket markeras genom skrivningarna ”vår bedömning” eller ”vi rekommenderar”.

Syftet med vägledningen är att åstadkomma större enhetlighet och effektivitet i åklagarnas handläggning av ärenden avseende brott enligt lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott (penningtvättsbrottslagen).

Många former av brottslig verksamhet skapar brottsvinster och annat utbyte av brott. Det är på mycket goda skäl en huvuduppgift för åklagarväsendet att så långt som möjligt återta brottsutbyte och på andra sätt försvåra för kriminella att tillgodogöra sig vinsterna av brottslig verksamhet. Bestämmelserna om straff och förverkande vid penningtvätt är i detta sammanhang ett viktigt instrument.

Vägledningen är tänkt att återspegla rättsläget så som det har utvecklats över tid och syftar till att tillgodose kunskapsbehoven hos såväl de åklagare som är ovana vid ärendetypen som de mer erfarna åklagarna. Innehållet har gjorts lättillgängligt för läsaren genom klickbara länkar i hela dokumentet och flödesscheman. För få fram en klickbar innehållsförteckning i marginalen kan användaren trycka ”Ctrl B”.

Fördelning av ansvar och uppgifter mellan Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten vad gäller ärenden enligt penningtvättsbrottslagen framgår av Åklagarmyndighetens riktlinjer ÅMR 2017:1 och Ekobrottsmyndighetens riktlinjer EBMR-R 2017:5¹.

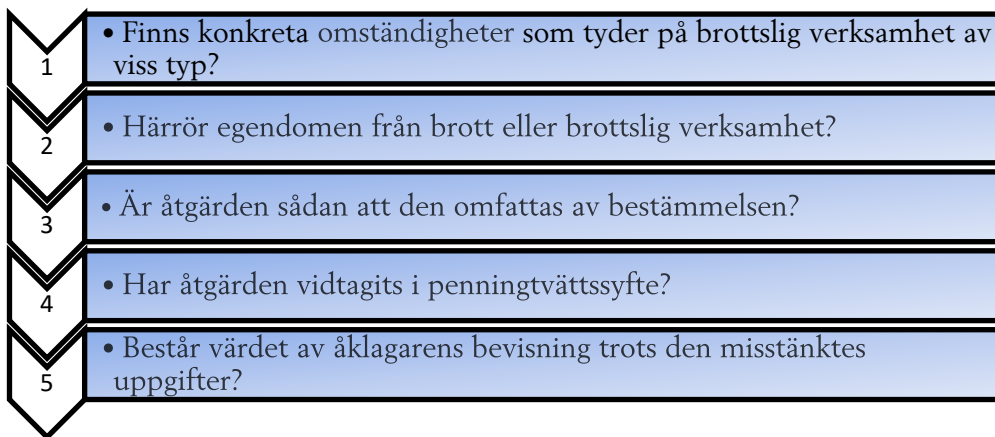
Bestämmelser om straffansvar vid penningtvätt finns i penningtvättsbrottslagen. I lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism (den administrativa penningtvättslagen) finns ett administrativt regelverk som är avsett att förhindra att det finansiella systemet utnyttjas för penningtvätt och terrorismfinansiering. För att undvika att förväxling sker mellan de olika lagarna kommer den sistnämnda lagen i denna promemoria att benämnas den administrativa penningtvättslagen.

¹ Konsoliderad version den 1 oktober 2020.

2 Penningtvättsbrott – prövning i fem steg

Detta avsnitt syftar till att på ett enkelt och översiktligt sätt identifiera de huvudsakliga frågeställningarna i en utredning avseende penningtvättsbrott enligt 3 §.

För att det ska bli tydligare vilka moment som ingår i prövningen av ett åtal för penningtvättsbrott har denna femstegsmodell tagits fram. Modellen är tänkt som ett stöd vid bedömningen av bevisläget såväl under förundersökningen som vid åtals väckande.

Efter varje steg finns en hänvisning till relevanta avsnitt för en fördjupning av frågeställningen.

2.1 Finns konkreta omständigheter som tyder på brottslig verksamhet av viss typ?

Steg 1 i denna modell är att pröva om det finns konkreta omständigheter som tyder på brott eller brottslig verksamhet som kan ge utbyte. Vilka beviskrav som uppställs och exempel på vilka omständigheter som kan läggas till grund för bedömningen framgår närmare av [avsnitt 3.1](#).

I många penningtvättsärenden kan det vara uppenbart att det finns ett förbrott. Så är ofta fallet vid viss bedrägeribrottslighet. I andra ärendetyper finns sällan något konkret förbrott, utan endast omständigheter som tyder på brottslighet av viss typ kan påvisas.

I början av en utredning om penningtvättsbrott kan det vara tillräckligt för sannolika skäl att en person exempelvis gripits med en större summa kontanter utan godtagbar förklaring. Under förundersökningens gång är det viktigt att åklagaren även utreder andra omständigheter som kan peka på brottslig verksamhet. Åklagaren bör därför redan i inledningen av

utredningen ha i åtanke att omständigheter kring gripanden, husrannsakningar, beslag och andra relevanta uppgifter noga bör dokumenteras av polis och annan utredningspersonal då dessa omständigheter kan få stor betydelse i slutändan vid ett åtal för penningtvättsbrott. Säkrandet av teknisk bevisning som fingeravtryck, DNA, uppgifter från mobiltelefoner eller annan datatrafik bör övervägas i samma utsträckning som vid exempelvis allvarlig narkotikabrottslighet om penningtvättsbrottets allvar tillåter det.

JA

Fortsätt till steg 2.

NEJ

Saknas konkreta omständigheter som tyder på brottslig verksamhet av viss typ behöver någon prövning av nästföljande steg inte göras. Det kan då finnas anledning att istället pröva om gärningen föranleder ansvar enligt bestämmelsen om näringspenningtvätt i 7 §, se vidare [avsnitt 4](#).

2.2 Härrör egendomen från brott eller brottslig verksamhet?

Steg 2 i denna modell är att pröva om egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet. Att egendomen ska "härröra från" brott innebär att även sådant som satts i stället för det ursprungliga brottsutbytet kan vara föremål för penningtvätt.

I praktiken handlar det många gånger om att utesluta ett legitimt ursprung till den egendom som misstanken om penningtvätt avser. Detta led i prövningen är särskilt viktigt när egendomen inte kan härledas till ett bestämt förbrott, som exempelvis ett konkret bedrägeri, utan när den påstådda förbrottsligheten består av brottslig verksamhet i en mer vidsträckt mening. I större utredningar krävs inte sällan omfattande skriftlig och muntlig bevisning i form av finansiella utredningar avseende den misstänktes, och ibland även anhörigas, ekonomi samt förhör med de personer som har koppling till egendomen eller aktuella transaktioner. Syftet med åtgärderna är att utreda om egendomen härrör från brottslig verksamhet eller om den har införskaffats på legalt sätt, se vidare [avsnitt 3.3](#).

JA

Fortsätt till steg 3.

NEJ

Om det inte kan uteslutas att egendomen härrör från en legal inkomstkälla såsom redovisad lön, korrekt utbetalda bidrag eller annars legitimt förvärvat egendom faller brottsmisstanken.

Kan omständigheterna vid medverkan till åtgärden misstänkas utgöra ett klandervärt risktagande, bör det övervägas att pröva om gärningen kan för-
anleda ansvar enligt bestämmelsen om näringspenningtvätt i 7 §, se vidare [avsnitt 4](#).

2.3 Är åtgärden sådan att den omfattas av bestämmelsen?

Steg 3 i denna modell är att fastställa om den gärning som påstås vara ansvarsgrundande utgör en sådan åtgärd som avses i bestämmelsen om penningtvättsbrott i 3 §. Det kan i detta sammanhang påpekas att de åtgärder som framgår av lagtexten och förarbetena inte syftar till att vara uttömmande, utan endast exemplifierar vilka åtgärder som kan vara straffbelagda. Några av de vanligast förekommande åtgärderna är att ta emot kontomedel och överföra eller ta ut dessa, samt att ta emot, förvara eller transportera kontanter. Även upprättandet av osanna handlingar som ger skenbara förklaringar till egendomens ursprung är vanligt förekommande. Se närmare [avsnitt 3.5.1](#).

JA

Fortsätt till steg 4.

NEJ

Brottsmisstanken faller.

2.4 Har åtgärden vidtagits i penningtvättssyfte?

Steg 4 i denna modell är att fastställa om det finns ett penningtvättssyfte med den vidtagna åtgärden. Penningtvättaren behöver inte ha uppsåt till att själv tvätta egendomen utan det räcker med att någon annan har det, se närmare [avsnitt 3.5.3](#).

JA

Fortsätt till steg 5.

NEJ

Finns inget penningtvättssyfte med åtgärden kan ansvar enligt 4 § aktualiseras om det otillbörlighetsrekvisit som uppställs i bestämmelsen är uppfyllt, se närmare [avsnitt 3.6](#).

Om egendomen har frånhänts annan genom brott bör det övervägas om gärningen kan träffas av bestämmelsen avseende sakhäleri enligt 9 kap. 6 § brottsbalken.

2.5 Består värdet av åklagarens bevisning trots den misstänktes uppgifter?

Steg 5 i denna modell är att slutligen pröva hur den bevisning som åklagaren avser att åberopa till stöd för åtalet står sig i förhållande till den misstänktes uppgifter.

Utgångspunkten för prövningen i ansvarsdelen i brottmål är att åklagaren har bevisbördan. Först när det är möjligt att utifrån den bevisning åklagaren har lagt fram till stöd för åtalet dra slutsatsen att åklagaren har uppfyllt beviskravet, är det aktuellt att pröva den tilltalades uppgifter eller invändningar. Den tilltalade har inte heller någon skyldighet att lämna uppgifter för att åklagaren ska kunna uppfylla beviskravet.

När åklagaren däremot har uppfyllt beviskravet, och det utifrån den bevisning som lagts fram är styrkt att den tilltalade har begått den åtalade gärningen, kan den tilltalade emellertid åläggas en förklaringsbörda avseende omständigheter som uppenbarligen kräver en förklaring.

I händelse av att den tilltalades förklaring och bevisning motbevisar hela eller delar av åklagarens gärningspåstående ska åtalet ogillas om inte åklagaren lyckas motbevisa den tilltalades invändning. Den tilltalades invändning måste dock vara så preciserad eller konkretiserad att den är möjlig att kontrollera. Se närmare om den tilltalades förklaringsbörda i brottmål i [avsnitt 3.8](#).

Även om den tilltalades förklaringsbörda rent faktiskt kan uppstå först när åklagaren har styrkt sitt gärningspåstående, finns det anledning för åklagaren att redan inför beslutet i åtalsfrågan, överväga och beakta den misstänktes uppgifter och invändningar.

JA

Tillräckliga skäl för åtal.

NEJ

Brottsmisstanken faller.

3 Penningtvättsbrotten (3-6 §§)

De hänvisningar till paragrafer som görs i detta avsnitt avser penningtvättsbrottslagen.

Alla typer av brott som kan ge ekonomisk vinning kan utgöra förbrott till straffbelagd penningtvätt, dvs. även undandragande- och berikandebrott.

Rekvisiten "brott eller brottslig verksamhet" innebär inte att ett konkret förbrott behöver styrkas.

Självtvätt är kriminaliserat, dvs. penningtvättsbrottet omfattar åtgärder som vidtas av den person som begått förbrottet. Konkurrensregler måste dock beaktas om personen även lagförs för förbrottet.

Kravet på penningtvättssyfte enligt 3 § innebär inte att penningtvättaren själv måste haft uppsåt att tvätta egendomen, utan det räcker med uppsåt till att någon annan har det syftet med åtgärden.

Penningtvättssyfte krävs inte enligt 4 § om gärningen innebär ett otillbörligt främjande av någons möjligheter att omsätta egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet.

Grovt brott regleras i 5 § och i 6 § föreskrivs ansvar för ringa brott samt oaktsamhetsbrott (penningtvättsföreseelse).

3.1 Vad krävs för att bevisa brott eller brottslig verksamhet?

3 § För penningtvättsbrott döms, om åtgärden syftar till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från *brott eller brottslig verksamhet* eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde, den som [...]

Med "brott" avses gärning som utgör brott enligt svensk lag, eller gärning som utgör brott enligt utländsk lag och som motsvarar brott enligt svensk lag. Definitionen av brott finns i 2 §. Definitionen omfattar inte bara brott som innebär ett frånhändande och brottsliga förvärv, utan även brott där någon berikas till följd av skatte- eller tullbrott eller annat undandragandebrott.

Ett utländskt skattebrott skulle kunna motsvara ett svenskt skattebrott om gärningen avsett svensk skatt och uppgift till svensk myndighet (se t.ex. NJA 1993 s. 137). Frågan om Sverige har jurisdiktion över viss gärning enligt 2 kap. brottsbalken är alltså inte relevant i sammanhanget.

Bestämmelsen i 2 § har betydelse även för innebörden av rekvisitet brottslig verksamhet eftersom sådan verksamhet förutsätter att brott enligt

definitionen har begåtts. Bestämmelsen leder därigenom till att även brottslig verksamhet som har bedrivits utomlands kan utgöra förbrottslighet till penningtvättsbrott.

3.1.1 Rekvisitet "brott" förutsätter inte ett konkret brott

Beviskravet avseende "brott eller brottslig verksamhet" är sannolikt en av de frågor som vållat störst tillämpningsproblem i mål om penningtvättsbrott. Syftet med att använda rekvisiten "brott eller brottslig verksamhet" var att bredda synen på kopplingen mellan egendom och brott så att bestämmelsen skulle tillämpas i den vidare mening som ursprungligen var tanken med penninghäleribestämmelsen.

Rekvisitet "härrör från *brott eller brottslig verksamhet*" innebär att det handlande som genererat en förmögenhetsökning måste uppfylla rekvisiten i en brottsbeskrivning samt uppfylla det allmänna kravet på uppsåt eller oaktsamhet. Däremot behöver de närmare omständigheterna kring brottet, såsom tid, plats, brottsutbyte eller förövare inte visas. Med brott avses såväl ett enskilt som flera brott, och vidare alla typer av brott som kan ge utbyte, dvs. även sådana som inte innebär ett frånhändande eller ett förvärv utan ett undandragande av egendom, t.ex. ett skatte- eller tullbrott (prop. 2013/14:121 s. 109).

Det är således inte nödvändigt att visa från vilket konkret förbrott viss egendom härrör utan det är tillräckligt att bevisa att egendomen härrör från brott i mer obestämd mening. Att egendomen ska "härröra från" innebär att även sådant som satts i stället för det ursprungliga brottsutbytet kan vara föremål för penningtvätt. Egendomen kan i princip omvandlas i hur många led som helst.

I förarbetena till penningtvättsbrottslagen anförde regeringen följande om beviskravet avseende förbrott vid penninghäleri (prop. 2013/14:121 s. 47):

"I likhet med utredningen [2010 års penningtvättsutredning - SOU 2012:12] konstaterar regeringen att varken förarbeten eller praxis ger stöd för slutsatsen att det för ansvar för penninghäleri krävs att det kan visas från vilket konkret förbrott viss egendom härrör. Det är tillräckligt att det kan visas att egendomen härrör från ett brottsligt förvärv".

Penningtvättsutredningen resonerade i betänkandet kring beviskravet för sakhäleri (SOU 2012:12 s. 157 ff.) och hänvisade därvid till ett uttalande från Lagrådet (se prop. 1979/80:66 s. 129, och även NJA II 1980 s. 12):

"Något vägledande avgörande av Högsta domstolen i frågan om vilket mått av bevisning som skall krävas beträffande förbrottet föreligger inte. Såsom Sveriges domareförbund anför i sitt remissyttrande torde ansvar inte förutsätta att domstolen fastställer genom vilket brott egendomen frånhänts ägaren; tillräckligt torde vara att det är utrett att ett brott – innebärande ett frånhändande av egendom – föregått hälerigärningen."

Sammanfattningsvis kan konstateras att det redan innan penningtvättbrottslagens tillkomst funnits stöd i praxis och förarbeten för att det vid häleri och penninghäleri inte uppställts något krav på att visa vilket konkret brott egendom härrör från. Mot den bakgrunden kan äldre praxis avseende häleri och penninghäleri ha ett visst intresse även såvitt avser penningtvättsbrott.

3.1.2 Rekvisitet "brott" – en prövning av samtliga omständigheter

Om det finns ett konkret eller bestämt förbrott är rekvisitet "brott" styrkt, och någon ytterligare prövning behöver inte ske. Men om så inte är fallet måste en prövning ske av huruvida omständigheterna är sådana att det likväl kan hållas för visst att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet.

Trots att det för närvarande saknas vägledande avgöranden avseende beviskravet vad gäller rekvisiten "brott eller brottslig verksamhet" finns det äldre avgöranden avseende häleribestämmelsen som är relevanta att hämta ledning från. En viktig skillnad mellan rättsläget idag och när Högsta domstolen (HD) prövade beviskravet avseende förbrott enligt häleribestämmelsen i NJA 1989 s. 862 är att vid tidpunkten för avgörandet förutsatte ett bifall till åtalet för häleri att egendomen var "frånhänt annan genom brott".

I NJA 1989 s. 862 ogillade HD ett åtal avseende häleri enligt 9 kap. 6 § första stycket brottsbalken. Fyra personer hade åtalats för att tillsammans ha innehaft, förvarat och dolt sammanlagt 42 400 kr, vilka pengar skulle ha varit frånhända ägaren genom brott. I målet fanns dock ingen utredning om något bestämt brott varigenom de aktuella sedlarna skulle ha tillgripits eller på annat sätt berövats ägaren. Åtalet ogillades, då det inte kunde hållas för visst att sedlarna var frånhända annan genom brott. Flera andra möjligheter var tänkbara, även om man skulle utgå från att pengarna hade anknytning till brottslig verksamhet.

Av HD:s domskäl framgår att prövningen av om förbrott var styrkt gjordes i två led; först om det fanns ett bestämt förbrott som inneburit att ägaren frånhänts de aktuella sedlarna, och i avsaknaden av ett bestämt brott prövade HD om omständigheterna ändå ansågs vara sådana att det var styrkt att sedlarna var frånhända annan genom brott.

"En förutsättning för bifall till ansvarsyrkandet för häleri sådant det framställts är att de sedlar som anträffades hos PE, ND och JL vid polisingripandet den 1 mars 1987 visas ha frånhänts annan genom brott. Beloppens storlek, vad som framkommit om hur sedlarna förvarades och om dessas valörer samt omständigheterna i övrigt vid polisingripandet talar med viss styrka för att pengarna härrör från brottslig verksamhet. Samma riktning pekar den bristande trovärdigheten av de förklaringar som de tilltalade lämnat till sitt penninginnehav.

I målet finns emellertid ingen utredning om något bestämt brott varigenom de aktuella sedlarna skulle ha tillgripits eller eljest berövats ägaren. Omständigheterna är ej heller sådana att det likväl kan hållas för visst att sedlarna var frånhända annan genom brott; flera andra möjligheter är tänkbara, även om

man skulle utgå från att pengarna har anknytning till brottslig verksamhet. Åtalet för häleri skall därför ogillas.”

Skillnaden mellan rekvisiten i bestämmelsen om sakhäleri, som prövades i HD:s avgörande, och penningtvättsbrottslagens rekvisit ”brott eller brottslig verksamhet” är att all form av brottslighet som kan ge utbyte eller förmögensökning kan utgöra förbrott till penningtvättsbrott. Detta innebär att det vid en tillämpning av penningtvättsbrottslagen i motsvarande situation som vid NJA 1989 s. 862, inte hade funnits hinder mot att anse att förbrott var styrkt om det skulle anses utrett att egendomen härrörde från brottslig verksamhet.

Ytterligare exempel i praxis på att det inte krävs något bestämt förbrott vid häleri är RH 1990:109 II där den tilltalade dömdes för häleri trots att inget bestämt förbrott hade styrkts.

”Av Jan A:s vittnesmål får anses framgå att apparaterna inte varit använda. Apparaterna har inte kunnat härledas till något brott. Fråga är då om omständigheterna ändå är sådana att det kan hållas för visst att de frånhänts annan genom brott. En omständighet som talar starkt i denna riktning är att tangentbordet inte var anpassat för svenska förhållanden utan i det skick det är när det kommer till generalagenten. Detta förhållande sammantaget med att apparaterna var oanvända, det sätt på vilket förvärvet skedde och priset på apparaterna gör att annan förklaring än att det är fråga om brottsegendom är i så hög grad osannolik att det går att bortse därifrån. Det måste därför hållas för visst att datorn och skrivaren åtkommit genom brott.”

Sammanfattningsvis kan sägas att den prövning av samtliga omständigheter som görs vid bedömningen av om förbrott är styrkt enligt häleribestämmelsen, även gäller vid prövningen av om rekvisitet ”brott” enligt 3 och 4 §§ penningtvättsbrottslagen är styrkt.

3.1.3 Rekvisitet ”brottslig verksamhet” understryker att något konkret förbrott inte behöver bevisas

Genom rekvisitet ”brottslig verksamhet” tydliggörs enligt förarbetena att det inte krävs att det kan visas att egendomen härrör från ett visst konkret brott.

Åklagare ska kunna peka på konkreta omständigheter som tyder på brottslig verksamhet av viss typ, t.ex. ekonomisk brottslighet eller narkotikabrottslighet. Detaljer om omfattning och inriktning behöver inte styrkas. Rekvisitet är uppfyllt även om det inte kan visas att några närmare angivna gärningar ägt rum. Med ”verksamhet” bör förstås brottslighet vid ett enda tillfälle, flera brott under en någorlunda sammanhängande tidsperiod men även enstaka brott inom ramen för en verksamhet som bedrivs i mer eller mindre organiserade former. Som exempel på det sistnämnda nämns i propositionen brottslighet som förekommer inom vissa mc-klubbar och andra kriminella nätverk. Även planerade brott, som nått den punkt att gärningen är straffbar, kan ingå i den brottsliga verksamheten (prop. 2013/14:121 s. 109). Det sistnämnda innebär således att det är tillräckligt med att peka på konkreta omständigheter som exempelvis tyder på brott på förberedelsestadiet som kan ge utbyte.

I förarbetena till bestämmelsen om utvidgat förverkande i 36 kap. 1 b § brottsbalken resonerar regeringen kring innebörden av uttrycket brottslig verksamhet (prop. 2007/08:68 s. 62). Där har angetts att uttrycket inte förutsätter kännedom om konkreta gärningar, utan att det avser en viss typ av brottslighet som inte närmare behöver preciseras i fråga om omfattning eller detaljer och som förutsätter brott av någon betydelse. Dessa uttalanden kan användas som vägledning även vid bedömningen av om det rör sig om brottslig verksamhet i penningtvättsbrottslagens mening, även om det bör understrykas att den bevislättning som gäller vid utvidgat förverkande, klart mer sannolikt, inte är aktuellt vid penningtvättsbrotten.

Av Lagrådets yttrande framgår att "brottslig verksamhet" inte är ett självständigt rekvisit, utan att minst ett brott måste bevisas (prop. 2013/14:121 s. 247). Detta uttalande ska emellertid inte tas som intäkt för att det uppställs ett krav på att bevisa ett konkret förbrott. Det som avses är istället brott i en vidare bemärkelse, vilket framgår av att en hänvisning görs till propositionens avsnitt 7.4 om egendomens koppling till förbrottet (jfr prop. 2013/14:121 s. 47):

"... begreppet [brottslig verksamhet] används när det av olika skäl behöver framhållas att det i ett visst sammanhang inte ställs krav på någon närmare konkretisering av brottsligheten. Regeringen anser att ett motsvarande behov finns när det gäller att beskriva den brottslighet som kan föregå penningtvätt."

Som framgår ovan krävs det inte heller enligt den tidigare gällande regleringen om penninghäleri att det kan visas från vilket konkret förbrott viss egendom härrör utan att det är tillräckligt att det kan styrkas att egendomen härrör från brott i mera obestämd mening.

Angående beviskravet för att styrka rekvisitet "brott", se vidare [avsnitt 3.1.1](#) och [avsnitt 3.1.2](#).

3.1.4 Internationella åtaganden och avgörande från Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna

Det är möjligt att genom Sveriges internationella åtaganden och praxis från Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) hämta ytterligare stöd för uppfattningen att något bestämt förbrott till penningtvättsbrott inte krävs för straffansvar. En kort redogörelse i dessa delar följer därför nedan.

2005 års förverkandekonvention

I samband med att penningtvättsbrottslagen antogs godkände riksdagen Europarådets konvention av den 16 maj 2005 om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott och om finansiering av terrorism (2005 års förverkandekonvention).

Av artikel 9.5 i 2005 års förverkandekonvention framgår att det inte får uppställas som krav för en fällande dom för penningtvätt att det finns en föregående eller samtidig dom avseende förbrottet. I stället ska det enligt artikel 9.6 vara möjligt att döma för penningtvättsbrott utan att den exakta

beskaffenheten av förbrottet behöver fastställas. Vidare framgår det av konventionens förklaringsrapport, "Explanatory Report", att syftet med artiklarna 9.5 och 9.6 var att förtydliga att förbrott skulle kunna anses vara styrkt genom indicier eller annan bevisning².

Zschüschen mot Belgien

I ett mål i Europadomstolen har det prövats om det utgör en kränkning av artikel 6.3 a i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna (Europakonventionen) att vid ett åtal för penningtvätt inte beskriva eller omnämna förbrottet. Målet, *Zschüschen mot Belgien* ([fransk version](#) och [svensk översättning](#)), no. 23572/07, den 1 juni 2017, kan vara av intresse även vid tillämpningen av svensk nationell rätt eftersom Europadomstolen bl.a. resonerar kring utformningen och innebörden av artikel 9.6 i 2005 års förverkandekonvention och beviskraven för förbrott vid penningtvätt.

Omständigheterna i målet var följande. Klaganden hade dömts för penningtvätt i Belgien i samtliga instanser genom att själv och med hjälp av okänd person ha satt in ca 75 000 euro i kontanter på ett bankkonto. Klaganden var känd för drogrelaterad brottslighet i sitt hemland Nederländerna och han hade inte några kända inkomster. Det saknades verifikationshandlingar när det gällde insättningarna och endast första insättningen gjordes av klaganden själv; övriga insättningar gjordes av en okänd person då klaganden inte velat göra insättningarna personligen. Vidare bestod kontanterna av relativt små sedelvalörer, vilket ansågs typiskt när det gäller handel med narkotika. Klaganden hade inledningsvis i förhör uppgett att pengarna härrörde från svarta inkomster och att han inte ville berätta något om detta då andra kunde råka illa ut. I åtalet för penningtvätt hade inte något förbrott beskrivits. Det ansågs av nationell domstol vara tillräckligt att klaganden hade fått information om den plats och det datum när utväxling av pengar ägt rum samt totalbeloppet avseende presumerad vinning [75 000 euro].

Europadomstolen uttalade följande i den del som avsåg kravet på att precisera förbrott till penningtvättsbrott (punkt 39):

"Domstolen anser att, då den klagande åtalats för penningtvättsbrott ska det faktum att man i stämningsansökan begränsat sig till att ta upp de handlingar och transaktioner som syftade till att det kunde fastställas att det förelåg ett sådant brott vara tillräckligt för att göra det möjligt för den klagande att utöva sin rätt att försvara sig. Man kan inte ur artikel 6 § 3 a) i [Europa]konventionen härleda någon skyldighet att dessutom precisera de olagliga aktiviteter som genererat den vinning som utgjorde föremålet för det aktuella penningtvättsbrottet, detta då dessa aktiviteter inte utgjorde föremålet för anklagelsen."

² Explanatory Report – CETS 198 – Laundering of the Proceeds from Crime and Financing of Terrorism, Article 9 – Laundering offence, 100. – 101.

3.2 Konkreta omständigheter vid tillämpningen av rekvisiten "brott eller brottslig verksamhet"

I efterföljande avsnitt ges några exempel på vad som i domstolspraxis har ansetts kunna utgöra konkreta omständigheter avseende viss typ av brottslig verksamhet, samt ytterligare exempel på omständigheter som bör kunna åberopas av åklagare.

I de flesta fall där domstolar har dömt till ansvar för penningtvättsbrott har flera av de omständigheter som exemplifieras nedan förekommit. Det är vid en samlad bedömning domstolarna har dragit slutsatsen att omständigheterna pekar på brottslighet av viss typ, exempelvis narkotikabrottslighet eller förmögenhetsbrottslighet. Samma omständigheter kan även läggas till grund vid prövningen av om uppsåt till att den vidtagna åtgärden har skett i penningtvättssyfte har förelegat.

När det gäller bedrägeribrottslighet kan det i många fall vara uppenbart, och ibland även ostridigt, att ett förbrott har begåtts. Detta gäller i synnerhet vanligt förekommande bedrägerier där inbetalningar på bankkonton normalt sett kan härledas till en person som påstås ha blivit lurad på ett visst belopp. Vid påstådd narkotikabrottslighet är det istället vanligare att en rad olika omständigheter sammantaget leder till att brottslig verksamhet anses vara styrkt.

Åklagare som utreder förbrott som kan ge utbyte och där bevisningen inte räcker för åtal, bör överväga om de omständigheter som har framkommit i utredningen istället kan anses utgöra konkreta omständigheter i en utredning avseende penningtvättsbrott. Detta gäller i synnerhet om det av utredningen framgår att den misstänkte har eller har haft tillgångar som inte kan härledas till en legal källa.

3.2.1 Konkreta omständigheter som tyder på narkotikabrottslighet

Nedan följer några exempel på omständigheter som tyder på narkotikabrottslighet. Det bör tilläggas att exemplifieringen är långt ifrån uttömmande.

- Narkotikabesudlingar, vågar, redlinepåsar och andra hjälpmedel som tyder på narkotikahantering annat än för eget bruk
- Försäljnings-sms eller försäljningslistor
- Stora kontant innehav, små valörer på sedlar (gatulangning), 500 kr-sedlar (större partier eller förflyttning/smuggling av narkotikautbyte eller vederlag)
- Omfattande Swish-inbetalningar från olika personer avseende belopp som är typiska vid viss narkotikabrottslighet
- Pengar gömda i kroppsliga håligheter, eller på andra utmärkande sätt
- Användandet av kodade ord som är vanligt förekommande i narkotikasammanhang

- Innehav av särskilda och dyrbara kommunikationsmedel som är hårt krypterade (exempelvis s.k. "BQ-telefoner")³
- Konstruerade lönnutrymmen i fordon eller byggnader som är typiska vid narkotikabrottslighet
- Tidigare domar på narkotikabrottslighet av betydelse, nära umgänge med personer som är dokumenterat kända för delaktighet i narkotikabrottslighet
- Markering från narkotikahund
- Kortvariga resor utan synbar förklaring till och från länder och destinationer som är starkt förknippade med narkotikahandel
- Bilresor tillsammans med, ofta utländskregistrerad, "eskortbil"

3.2.2 Konkreta omständigheter som tyder på förmögenhetsbrottslighet

Nedan följer några exempel på omständigheter som tyder på förmögenhetsbrottslighet, inbegripet välfärdsbrottslighet och annan ekonomisk brottslighet. Det bör tilläggas att exemplifieringen är långt ifrån uttömmande.

- Uppgifter i en svensk eller utländsk polisanmälan om förmögenhetsbrottslighet som det saknas anledning att ifrågasätta
- SWIFT-meddelande som visar att insättningar på ett konto egentligen skulle till annan mottagare, eller där det framgår att förmögenhetsbrottslighet misstänks
- Bolag som är skyldiga att redovisa skatter och avgifter och där stora belopp slussas genom konton utan att någon verksamhet bedrivs i bolagen och där inga, eller för låga skatter eller avgifter har redovisats
- Verktyg och andra hjälpmedel som typiskt sett används vid tillgrepps-brottslighet
- Innehav av flera olika bankid eller bankdosor tillhörande andra personer eller falska identiteter
- Handlingar som tyder på att välfärdsbrottslighet begås eller planeras
- Öppnandet av olika bankkonton utan rimlig förklaring
- Stora insättningar i förhållande till vad som är normalt på kontot utan rimlig förklaring
- Stora eller omfattande insättningar som föregåtts och efterföljts av långa perioder av inaktivitet på kontot utan rimlig förklaring

³ Se dock Svea hovrätts dom i mål B 5151-21, där hovrätten anförde att ett påstående om att användare av Encrochat-telefoner ägnar sig åt organiserad kriminell verksamhet inte var tillräckligt preciserat och konkret för att styrka att kontanter hos innehavaren av en Encrochat-telefon härrört från brottslig verksamhet.

- Insättningar från internationella bolag utan att mottagaren är näringsidkare
- Kundkännedomsuppgifter från kontohavarens bank där kontoinnehavaren utelämnat uppgifter avseende omfattning av insättningar och andra förhållanden
- Snabb omsättning av insatta medel bl.a. genom stora uttag eller överföringar till utländska banker

3.2.3 Generella omständigheter som tyder på brottslig verksamhet

Nedan följer några exempel på omständigheter som tyder på brottslig verksamhet i allmänhet och som inte tar sikte på viss typ av brottslig verksamhet, utan kan föreligga vid olika typer av brottslighet. Det bör tilläggas att exemplifieringen är långt ifrån uttömmande.

- Förpackningar/emballage där kontanter förvaras och som har fingeravtryck eller DNA från personer som är dömda för brottslighet som kan ge utbyte
- Den misstänkte ingår i, eller har nära samröre med en kriminell gruppering som begår eller har begått olika former av brottslighet som kan ge utbyte
- Förekomsten av falska eller osanna handlingar som syftar till att dölja någons sanna identitet
- Bristande vilja eller förmåga att uppge ursprunget till egendom (se även den tilltalades förklaringsbörda i [avsnitt 3.8](#))
- Förklaringar till egendomens ursprung ändras i väsentlig mån utan godtagbar anledning
- Oriktiga uppgifter har lämnats vid kontakter med myndigheter eller andra aktörer

3.3 Härrör egendomen från brott eller brottslig verksamhet?

Alla typer av brott som kan ge upphov till ekonomisk vinning kan utgöra förbrott till straffbar penningtvätt. Att egendomen ska "härröra från" brott innebär att även sådant som satts i stället för det ursprungliga brottsutbytet kan vara föremål för penningtvätt. Detta innebär att inte bara brott som innebär frånhandlande eller förvärv kan utgöra ett giltigt förbrott till penningtvätt. Även brott där någon berikas till följd av skatte- eller tullbrott eller annat undandragandebrott omfattas av begreppet "egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet" och kan därmed vara förbrott till penningtvätt. Betalning som någon fått för att utföra brott är ytterligare exempel på vad som kan vara föremål för penningtvätt. Osant intygande som skett mot

vederlag har i NJA 2005 s. 833 ansetts kunna utgöra förbrott till penninghäleri.

Egendomen kan i princip omvandlas i hur många led som helst men efter ett par led blir det som regel svårt att visa kopplingen mellan egendomen och den ursprungliga brottsligheten.

Denna del av prövningen föranleder inte sällan omfattande skriftlig och muntlig bevisning. I praktiken handlar det många gånger om att utesluta ett legitimt ursprung till den egendom som misstanken om penningtvätt avser. I större utredningar krävs ofta finansiella utredningar av den misstänktes, och ibland även anhörigas ekonomi för att kunna fastställa om egendomen härrör från brottslig verksamhet eller har kunnat införskaffas på legalt sätt. Kombinationen av robusta finansiella utredningar och ingående förhör om detaljer kring hur egendomen har kommit att innehas eller disponeras av den misstänkte, har visat sig vara framgångsrika metoder för att utreda om egendomen härrör från brottslig verksamhet.

3.4 Särskilt om skattebrott och andra undandragandebrott

Vid skattebrott och andra undandragandebrott som exempelvis tullbrott går den ekonomiska vinst som brottet har gett upphov till inte att härleda till någon viss del av gärningsmannens förmögenhet. Ett annat sätt att uttrycka det är att gärningsmannen som begått skattebrottet blir rikare genom brottet än vad han eller hon skulle ha varit vid korrekt beskattning. Berikandet motsvarar ett visst värde i stället för viss egendom. Detta skiljer sig inte på något avgörande sätt från andra situationer där brottsutbytet eller det som trätt i brottsutbytets ställe har sammanblandats med den misstänktes egendom.

Vid skattebrott krävs att effekten av förbrottet har inträffat, dvs. att en förmögenhetsökning faktiskt har skett. Det är således först när förfarandet har lett till en för låg debitering av skatt eller tull, som den skattskyldige kan sägas ha berikat sig (se prop. 1998/99:19 s. 71).

I situationer då skattebrottslighet anges som förbrott till penningtvättsbrott är det vanligt att de åtgärder som vidtas med egendomen beloppsmässigt överstiger den undandragna skatten. Detta leder till frågan om vilket belopp som är att bedöma som härrörande från brott eller brottslig verksamhet.

Frågan har prövats i bland annat Svea hovrätts dom den 11 oktober 2016 i mål B 6698-16 och Svea hovrätts dom den 6 november 2017 i mål B 6119-17. I det senare avgörandet ansågs att kontomedel som löpande betalats in till en enskild firma, i vilken osanna fakturor upprättades, härrörde från brott eller brottslig verksamhet efter det att den första skatteredovisningsperioden hade passerats. Brottsligheten hade föregåtts av planering och pågått över tid. I båda avgörandena ansågs ett högre belopp än skatteundandragandet härröra från brott eller brottslig verksamhet. Straffvärdet bedömdes emellertid

motsvara skatteundandragandet. Det finns dock även avgöranden där rätten funnit att endast det belopp som motsvarar skatteundandragandet har ansetts härröra från brott eller brottslig verksamhet.

3.5 Penningtvättsbrott – med penningtvättssyfte (3 §)

Ansvar för penningtvättsbrott enligt 3 § förutsätter en åtgärd av visst slag och att åtgärden vidtas i penningtvättssyfte. Åtgärden ska avse egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet.

3.5.1 Straffbelagda åtgärder

De åtgärder som kriminaliseras delas upp i två grupper där den ena förutsätter någon form av befattning med egendomen (första punkten). Den andra avser situationer där det handlar om att skapa en rimlig, men falsk förklaring till förmögenhetsökningen men där det inte rör sig om ett handlande som innebär att åtgärder vidtas med egendomen (andra punkten).

Uppräkningen av straffbelagda åtgärder är inte uttömmande. Det ska röra sig om åtgärder av den typ som nämns i punkterna eller en jämförbar åtgärd.

Om en person tidigare dömts för ett förbrott och domen innefattar ett beslut om förverkande som har verkställts, finns inte något utbyte i behåll som kan bli föremål för penningtvättsåtgärder. Om förverkandet inte har verkställts finns däremot utrymme för en gärningsman att vidta penningtvättsåtgärder med utbytet från förbrottet. Vid självtvätt måste konkurrensproblematiken beaktas och vid förverkande av brottsutbytet måste uppmärksammas risken för dubbelförverkande.

3 § [...]

1. överlåter, förvärvar, omsätter, förvarar eller vidtar annan sådan åtgärd med egendomen [...]

Första punkten

I den första punkten beskrivs de åtgärder som innebär någon form av befattning med egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet. I lagtexten anges som exempel överlåter, förvärvar, omsätter, förvarar eller vidtar annan sådan åtgärd med egendomen. Det kan således röra sig om fysisk befattning, t.ex. att man tar emot egendomen för att säkerställa att den förvaras på en plats där den inte kan upptäckas. Att inneha egendom kan omfattas av såväl förvara som förvärva. Även åtgärder som innebär att någon vidtar dispositioner med eller råder över egendom utan att fysiskt befatta sig med den omfattas. Att göra elektronisk överföring av pengar, tillåta insättning på bankkonto eller medge förvaring i bankfack eller liknande kan alltså vara sådant som träffas av denna regel.

I den mån det finns ett konkret förbrott, och någon vidtar åtgärder innan förbrottet är fullbordat kan det i stället vara fråga om straffbar medverkan till förbrottet. Eftersom ett bedrägeribrott som sker genom kontoöverföring fullbordas tidigare än eller senast samtidigt med att betalningsmottagarens konto krediteras, kan ansvar för penningtvättsbrott aktualiseras för mottagaren av medlen. Detta då kontomedlen senast vid mottagandet härrör från ett då fullbordat bedrägeribrott (jfr "Mottagarkontona" NJA 2020 s. 344 p. 20 och "Tavelbedrägeriet" NJA 2019 s. 305 p. 13 och 14).

I "vidtar annan sådan åtgärd" får anses ligga krav på någon form av ett aktivt handlande från gärningsmannens sida. I förarbetena anges som exempel att ställa ett bankkonto till förfogande genom att meddela ett kontonummer, att tillåta annan att använda visst säkert utrymme, att förflytta egendom rent fysiskt eller förflytta tillgångar genom att föra över dem mellan olika konton eller liknande på sätt som gör att riskerna minskar för att egendomens ursprung avslöjas. Att bruka egendomen, omvandla den samt pantsätta den är vidare exempel på åtgärder som avses i bestämmelsen. Ytterligare ett exempel som angetts i samband med tidigare reglering, och som enligt vår uppfattning fortfarande torde vara en straffbar åtgärd, är anvisande av gömställen för egendomen.

För ansvar enligt 3 § är det vid förvärv av egendomen inte nödvändigt att egendomen har överlämnats och kommit i köparens besittning, utan förvärvet bör anses fullbordat redan när avtal om köp har ingåtts. Motsvarande bör gälla vid andra transaktioner där avtal och fullgörelse är åtskilda.

Underlåtenhet att avbryta förvaring eller innehav bör under vissa förutsättningar kunna ses som en sådan förvaringsåtgärd som omfattas av bestämmelsen (jfr NJA 2003 s. 254).

3 § [...]

2. tillhandahåller, förvärvar eller upprättar en handling som kan ge en skenbar förklaring till innehavet av egendomen, deltar i transaktioner som utförs för skens skull, uppträder som bulvan eller vidtar annan sådan åtgärd.
[...]

Andra punkten

I den andra punkten anges förfaranden som syftar till att skapa en rimlig, dock falsk, förklaring till en förmögenhetsökning som uppkommit genom brott eller brottslig verksamhet. Som exempel nämns i lagtexten att tillhandahålla, förvärva eller upprätta handling som ger en skenbar förklaring till egendomsinnehavet, att delta i transaktioner som utförs för skens skull, att uppträda som bulvan eller vidta annan sådan åtgärd.

Exempel på förfaranden kan vara att upprätta eller medverka till att upprätta ett falskt, eller osant skuldebrev som utvisar att någon tagit ett lån som kan förklara en tillgångsökning. Att köpa eller sälja en vinstbong, check eller motsvarande som kan ge en legitim förklaring till en förmögenhetsökning är

ett annat exempel. Andra exempel är att intyga eller vidimera en uppgift eller handling, att låna ut sina identitetshandlingar i samband med t.ex. ett köp, att agera målvakt eller upprätta fakturor som ger sken av att inkomster i en näringsverksamhet har ett legitimt ursprung. Vidare omfattas att ställa sig till förfogande som bulvan för att t.ex. dölja verkliga ägarförhållanden. Att låta sig registreras som ägare till ett fordon som egentligen ägs av en annan person kan alltså omfattas av bestämmelsen, likaså kan rådgivning om hur egendom bör hanteras för att tvättas också vara en åtgärd som omfattas av regeln. Det kan i detta sammanhang nämnas att den som lämnar juridiskt eller ekonomiskt biträde i vissa fall som inte föranleder straffansvar för medverkan till brott, kan göra sig skyldig till brott enligt lagen (1985:354) om förbud mot juridiskt eller ekonomiskt biträde, under förutsättning att han eller hon av grov oaktsamhet främjar en straffbelagd gärning.

För att det ska vara fråga om "annan sådan åtgärd" fordras att det rör sig om åtgärder som innebär att egendomens ursprung eller ägarförhållanden blir svårare att klarlägga. Ett exempel på en sådan åtgärd kan vara att i polisförhör lämna en skenbar förklaring avseende ursprunget till annans egendom (jfr Hovrättens för Västra Sverige dom den 15 oktober 2019 i mål B 2859-19 och B 3993-19)

Bestämmelsen omfattar även användande av elektroniska handlingar.

Skattebrott och andra undandragandebrott

Enligt förarbetena torde det i första hand bli aktuellt med penningtvättsansvar enligt andra punkten vid undandragandebrott eftersom de medel som blir föremål för undandragandebrott normalt sett är lovligt åtkomna (jfr. prop. 2013/14:121 s. 111). Frågan om vilka åtgärder som enligt 3 § kan kopplas till brottsvinsten har emellertid prövats i flera avgöranden, varvid domstolarna godtagit åtgärder såväl enligt punkten 1 som punkten 2. Som exempel på sådana åtgärder kan nämnas överförande av pengar till eller från konto, mottagande av pengar på konto, ställande av konto till förfogande för annan och upprättande av fakturor för skens skull.

3.5.2 Självtvätt vid penningtvättsbrott

3 § För penningtvättsbrott döms, om åtgärden syftar till att dölja att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde, *den som* [...]

I penningtvättsbrottslagen är s.k. självtvätt kriminaliserad. Detta framgår genom att gärningen syftar till att dölja eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendom eller dess värde. Med någon avses vem som helst, dvs. även den som tvättar vinster från egen brottslighet.

Straffansvaret i 3 § begränsas av att det ska finnas ett penningtvättssyfte. Ren konsumtion av brottsutbyte utan penningtvättssyfte kan därför inte lagföras

enligt 3 §. Saknas penningtvättssyfte kan dock en person under vissa förutsättningar fällas till ansvar för penningtvättsbrott enligt 4 §.

Konkurrens vid självtvätt

Allmänna principer om brottskonkurrens ska tillämpas. Ett penningtvättsbrott i form av självtvätt bör som huvudregel anses konsumerat av och medbestäffat med det förbrott som gett upphov till vinningen om gärningsmannen även åtalas och döms för förbrottet. I vissa fall finns emellertid anledning att döma för förbrottet och penningtvättsbrottet i konkurrens, se närmare om konkurrens i [avsnitt 10.1](#).

Även om penningtvättsbrottet konsumeras av förbrottet kan den efterföljande penningtvättsåtgärden ibland vara av betydelse vid bedömningen av förbrottets straffvärde. Vid bedömningen av straffvärde ska som försvärande omständighet enligt 29 kap. 2 § första stycket 6 brottsbalken särskilt beaktas bl.a. om brottet föregåtts av särskild planering. Efterföljande penningtvättsåtgärder för att kunna tillgodogöra sig brottsutbytet skulle kunna vara att anse som sådan särskild planering.

3.5.3 Penningtvättssyfte

3 § För penningtvättsbrott döms, om *åtgärden syftar till att dölja* att pengar eller annan egendom härrör från brott eller brottslig verksamhet *eller till att främja* möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde [...]

Straffansvaret i 3 § begränsas till att åtgärden ska ha ett penningtvättssyfte, dvs. att åtgärden ska syfta till att antingen dölja att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet eller till att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendomen eller dess värde. Tillgodogörande måste således inte avse just den egendom som kan härledas till förbrottet.

Penningtvättssyftet är knutet till åtgärden och inte till gärningsmannen. Detta innebär att det räcker att någon, t.ex. den som initierar åtgärden, har detta syfte. För gärningsmannen, dvs. den som vidtar penningtvättsåtgärden, räcker det att han eller hon har uppsåt i förhållande till att någon annan medverkande har den avsikten med åtgärden. Om den som tjänat pengar på olaglig verksamhet, i syfte att dölja pengarnas ursprung, ber någon annan att ta emot pengarna på sitt konto gör sig mottagaren skyldig till penningtvättsbrott, även om han eller hon själv inte har som syfte att dölja pengarnas ursprung. Däremot måste uppsåtet täcka att någon annan medverkande har sådant syfte med gärningen. Penningtvättarens eget syfte att vidta åtgärden kan däremot vara annat, t.ex. att få ersättning. Två domar exemplifierar detta.

I Hovrättens över Skåne och Blekinges dom den 9 november 2021 i mål B 1360-21 dömdes en advokat och offentlig försvarare för grovt penningtvättsbrott och näringspenningtvätt. Advokaten hade på begäran av sin klient överfört sammanlagt 300 000 kr tillhörande klienten från sitt

klientmedelskonto till konton tillhörande tredje person. Medlen på klientmedelskontot härrörde från klientens tidigare bedrägeribrottslighet, och hade betalats ut från Kronofogdemyndigheten till advokatens klientmedelskonto efter en förlikning. Advokaten kände till att klienten var dömd för grova bedrägerier och att klienten vid tidpunkten för hans överföringar var misstänkt för ytterligare grova bedrägerier. Hovrätten fann därför att advokaten måste insett att det fanns en avsevärd risk för pengarna han överförde härrörde från brottslig verksamhet och att det funnits penningtvättssyfte med överföringarna. Hovrätten noterade särskilt att advokaten haft en skyldighet enligt lag (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism att avstå från att utföra överföringarna och dessutom rapportera dem till polisen

I Svea hovrätts dom den 29 oktober 2021 i mål B 11734-19 och B 9244-19 dömdes en bitcoinhandlare för grovt penningtvättsbrott. Bitcoinhandlaren var registrerad i Finansinspektionens register över personer som ägnade sig åt viss finansiell verksamhet. Penningtvättsgärningen utgjordes av att motta bankmedel från andra personer i utbyte mot kryptovaluta. Bitcoinhandlaren bedömdes ha haft insikt om att det funnits en beaktansvärd risk att ett antal transaktioner avsett pengar med brottsligt ursprung och att de gjorts i penningtvättssyfte. Hovrätten grundade detta på tre omständigheter:

1. Bitcoinhandlarens bristfälliga kontroller avseende kundkännedom och pengarnas ursprung.
2. Den stora överföring av pengar (1,5 Mkr på tre insättningar) som en kund gjort.
3. Tre överföringar från andra kunder som utan förklaring eller kontroll av bitcoinhandlaren angav "lån" vid överföringen.

3.6 Penningtvättsbrott – utan penningtvättssyfte (4 §)

4 § För penningtvättsbrott döms även den som, utan att åtgärden har ett sådant syfte som anges i 3 §, [dölja eller främja] *otillbörligen främjar möjligheterna för någon att omsätta pengar eller annan egendom* som härrör från brott eller brottslig verksamhet.

I 4 § föreskrivs straffansvar för gärningar när ett penningtvättssyfte inte finns, men där gärningen innebär ett faktiskt och otillbörligt främjande av någons möjligheter att omsätta pengar eller annan egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet. På samma sätt som vid 3 § är självtvätt kriminaliserat enligt 4 §. Även här måste konkurrensproblematiken beaktas, se [avsnitt 10.1](#).

3.6.1 Otillbörligt främjande

Varje främjande är inte straffbart enligt 4 § penningtvättsbrottslagen utan det krävs att främjandet är otillbörligt. Vid otillbörlighetsbedömningen ska beaktas samtliga omständigheter vid transaktionen samt vad som kan anses normalt i sammanhanget.

Kriminaliseringen är i första hand avsedd för förfaranden som på ett påtagligt sätt förbättrar möjligheterna att omsätta något som inte är enkelt att omsätta, såsom t.ex. ädelstenar, konst eller stora mängder kontanter. Den är inte tänkt att träffa sedvanliga transaktioner som mottagande av medel som finns på ett konto och inte heller kontanta medel som inte uppgår till högre belopp än vad som allmänt tas emot i handeln. Sedvänja och praxis ska beaktas. Enbart det förhållandet att en viss typ av transaktioner förekommer gör dem emellertid inte tillbörliga. Tröskeln för när det är fråga om otillbörligt främjande bör enligt förarbetena vara relativt hög, särskilt när det är fråga om sedvanliga betalningsmedel som kontanter.

Ytterligare vägledning för när handlandet är otillbörligt finns inte i förarbetena till penningtvättsbrottslagen, utan regeringen hänvisar till flera andra bestämmelser i brottsbalken där begreppen otillbörlig och otillbörligt förekommer (t.ex. 10 kap. 5 a, 5 b och 5 c §§ samt 11 kap. 1, 4 och 7 §§). Det är möjligt att hämta ledning från HD:s praxis avseende otillbörlighetsrekvisitet i lagstiftningen om mut- och bestickningsbrott. I NJA 1981 s. 1174 uttalade HD bl.a. följande avseende otillbörlighetsrekvisitet:

”Begränsningen av det straffbara området uttrycks så att den ifrågasatta belöningen skall vara otillbörlig. Den närmare bestämningen av otillbörlighet är beroende av sed och allmän uppfattning och kan variera från tid till annan och inom olika verksamhetsområden. Utgångspunkten för otillbörlighetsbedömningen bör vara syftet med straffbudet.”

Otillbörlighetsbedömningen bör således avgöras genom en bedömning av den aktuella transaktionen i dess helhet, sett mot bakgrund av syftet med bestämmelsen i 4 §, som är att förhindra kriminella från att omsätta egendom som härrör från brott eller brottslig verksamhet.

Det kan i detta sammanhang påpekas att sedvänja och praxis förändras över tid. Den legala kontanthanteringen i Sverige har exempelvis minskat väsentligt bara under de år som gått sedan förarbetena till penningtvättsbrottslagen skrevs⁴. Detta bör rimligen resultera i att tröskeln för vad som är att anse som stora mängder kontanter påverkas i motsvarande mån.

Först när något penningtvättssyfte enligt 3 § inte föreligger torde 4 § aktualiseras. Ett mottagande av kontomedel får regelmässigt anses vara ägnat att dölja att dessa härrör från brott eller att främja för någon att tillgodogöra sig dessa. I normalfallet är det således inte otillbörligt att ta emot kontomedel som inte uppgår till ett allt för stort belopp. I det vanligt förekommande

⁴ Jfr Riksbankens publikation ”Så betalar svenskarna 2020”
<https://www.riksbank.se/sv/betalningar--kontanter/sa-betalar-svenskarna/sa-betalar-svenskarna-2020/1.-betalningsmarknaden-digitaliserar/kontanterna-tappar-mark/>

fallet att en person tar emot kontomedel om ca 10 000 kr som härrör från bedrägerier bör därför 3 § tillämpas som huvudregel (jfr Hovrättens över Skåne och Blekinge dom den 29 april 2020 i mål B 464-20).

Att en näringsidkare tar emot en stor summa kontanter som betalning för en vara trots att näringsidkaren har åtminstone likgiltighetsuppsåt till att pengarna härrör från brottslig verksamhet och till de omständigheter som gör främjandet otillbörligt, träffas av bestämmelsen. Värt att nämna är att om det varken är styrkt att pengarna härrör från brottslig verksamhet eller att främjandet är otillbörligt, kan straffansvar för näringspenningtvätt enligt 7 § komma att aktualiseras, se vidare [avsnitt 4](#).

3.6.2 Konsumtion av brottsutbyte

Det förekommer att brottsvinster går till olika former av konsumtion och att det huvudsakliga syftet med åtgärden inte är att egendomen ska tvättas i egentlig mening. Mot bakgrund av detta har det ansett vara angeläget att kriminalisera åtgärder där den som begått brott använder den ekonomiska vinningen till konsumtion, ibland överdådlig sådan, och till att upprätthålla en kriminell livsstil. Denna typ av gärning omfattas av 4 § och som exempel nämns i förarbetena inköp av en bil eller fastighet utan penningtvättssyfte (jfr prop. 2013/14:121 s. 56).

Det finns situationer där konsumtion av brottsutbyte även kan omfattas av huvudregeln i 3 § då det ofta kan finnas ett, åtminstone underliggande, syfte att dölja eller främja tillgodogörande för någon. Så kan exempelvis vara fallet när någon som begått brott köper en bil eller klocka för en stor summa kontanter från narkotikahandel. Genom förvärvet omvandlas kontanterna till en exklusiv klocka eller bil med kvitto respektive fordonsregistrering, med följden att kontanterna har tvättats i ett led, även om syftet i första hand varit att tillgodogöra sig pengarna. Huvudregeln i 3 § bör då tillämpas i första hand och ansvar enligt 4 § bör yrkas i andra hand.

Det finns inte i förarbetena närmare definierat vad som utöver exemplen ska anses vara sådan konsumtion som är tänkt att omfattas av 4 §. Dock torde ren vardagskonsumtion som dagligvaror m.m. för ett sedvanligt uppehälle inte omfattas. Däremot skulle dyrare kapitalvaror eller tjänster samt stora belopp som spenderas på restaurangbesök eller spelande kunna anses omfattas av begreppen "överdådlig konsumtion" och "kriminell livsstil" som omnämns i förarbetena.

Ansvar enligt 4 § vid konsumtion av brottsutbyte har inte prövats av HD och det finns ett fåtal underrättsavgöranden som tar sikte på denna situation. I RH 2017:29, som avser ett ogillat åtal för penningtvättsbrott, konstaterade hovrätten att åtgärder som inneburit ett faktiskt tillgodogörande av egendom, men utan att penningtvättssyfte förelegat, kunde komma att omfattas av straffbestämmelsen i 4 §, som enligt hovrätten tar sikte på ren konsumtion av brottsutbyte. Gärningen prövades emellertid inte enligt 4 § av processuella skäl.

3.7 Gradindelning och straffvärde (5–6 §§)

3.7.1 Grovt brott

5 § Är brott som avses i 3 eller 4 § grovt, döms för grovt penningtvättsbrott till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen avsett betydande värden, om de brottsliga åtgärderna har ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning eller i annat fall varit av särskilt farlig art.

Grovt penningtvättsbrott regleras i 5 §. I bestämmelsens andra stycke finns exempel på kriterier som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Det som särskilt ska beaktas är om gärningen avsett betydande värden, om åtgärderna ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning eller i annat fall varit av särskilt farlig art. Uppräkningen är inte uttömmande utan är endast en exemplifiering. Andra omständigheter att beakta kan vara om brottet ingått som ett led i en verksamhet som utövats i organiserad form eller föregåtts av särskild planering. Samtliga omständigheter ska beaktas för att avgöra om gärningen är att anse som grov.

De i lagtexten uppräknade exemplen överensstämmer i stort med de som tidigare angavs vara av betydelse vid bedömningen om ett penninghäleribrott var att bedöma som grovt (prop. 1990/91:127 s. 56 och prop. 1998/99:19 s. 71 f.). I penningtvättsbrottslagen finns dock även angivet att åtgärder som i annat fall varit av särskilt farlig art ska beaktas.

Beträffande *betydande värde* anges i förarbetena att i de fall förbrottet är ett förmögenhetsbrott bör krävas att penningtvättsgärningen i vart fall följer den gräns som gäller för när förbrottet är att bedöma som grovt. Detta innebär att ett penningtvättsbrott många gånger är att bedöma som ett grovt brott om förbrottets värde motsvarar fem basbelopp (se bl.a. "Pålshäleriet" NJA 2013 s. 654). Uttalandet kan inte tillämpas vid alla typer av förbrott. Vid narkotikabrott kan narkotika till ett i sammanhanget lågt värde betraktas som grovt utan att det bara på den grunden finns skäl att bedöma penningtvättsbrottet som grovt. Vidare bör en penningtvättsgärning avseende utbyte av skattebrott kunna betraktas som grov även om inte skattebrottet bedöms som grovt, eftersom beloppsgränsen för grovt skattebrott ligger betydligt högre än vad som gäller grova förmögenhetsbrott.

Att ett visst tillvägagångssätt som upprepats ett flertal gånger, av en eller flera personer i samförstånd, kan bedömas som *systematiskt* är ingen förändring i förhållande till tidigare (jfr 29 kap. 2 § första stycket 6 brottsbalken).

En gärning kan vara av *särskilt farlig art* t.ex. då någon som har en särskild förtroendeställning har utnyttjat denna för att begå brott, eller att någon utan att ha förtroendeställning har utnyttjat sin anställning hos en verksamhets-

utövare för att genomföra penningtvättsåtgärder. Även den som genomför penningtvättsåtgärder med utnyttjande av sådana personer kan dömas för grovt brott. Vidare anges som exempel i förarbetena att någon utnyttjar luckor i det system som enligt den administrativa penningtvättslagen ska finnas för att förhindra penningtvätt.

Viss vägledning har lämnats av HD som i "Penningtvättshjälpen I–III" NJA 2018 s. 1010 I–III, uttalat sig allmänt om bestämmande av straffvärde samt om gradindelning och dess relation till straffvärdet. HD uttalar där att penningtvättsbrott kan utföras på olika sätt, att det kan förekomma förbrott av varierande slag och att frågan om vilka överväganden som gör sig gällande vid gradindelning och straffvärdebedömning av penningtvättsbrott inte kan besvaras generellt.

Enligt HD bör de hållpunkter som i tidigare praxis ansetts gälla vid häleri-brott anses vägledande när ett penningtvättsbrott avser egendom som härrör från ett förmögenhetsbrott. En utgångspunkt är därför att om ett sådant penningtvättsbrott har avsett ett värde motsvarande fem basbelopp är det många gånger att bedöma som grovt brott. Betydelsen av värdet blir relativt sett mindre ju allvarligare brottsligheten är. Om värdet är så högt som 18 basbelopp är emellertid utgångspunkten att straffvärdet motsvarar fängelse i ett år. Vid ytterligare ökande belopp avtar betydelsen av egendomens värde (se bland annat NJA 2018 s. 1010 I p. 24–29).

I rättsfallen framhölls att det ska göras en nyanserad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, varvid även andra faktorer än värdet ska beaktas. I första hand blir det förhållandena vid själva penningtvättbrottet som kommer att vägas in vid sidan av det värde som brottet avser. Av särskild betydelse vid straffvärdebedömningen blir karaktären på penningtvättsåtgärderna och den roll som en person har intagit vid penningtvätten. I den mån även förhållandena vid förbrottet är utredda i målet om penningtvättsbrott, och är subjektivt täckta hos den som misstänks för det brottet, bör det emellertid vara möjligt att ta hänsyn också till sådana förhållanden (se bland annat NJA 2018 s. 1010 I p. 29–31).

3.7.2 Penningtvättsförseelse

6 § Är brott som avses i 3 eller 4 § ringa, döms för penningtvättsförseelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

För penningtvättsförseelse döms även den som i fall som avses i 3 eller 4 § inte insåg men hade skälig anledning att anta att egendomen härrörde från brott eller brottslig verksamhet.

Ringa brott (6 § första stycket)

En omständighet som kan göra att ett brott enligt 3 § eller 4 § är att anse som ringa och därför bör bedömas som penningtvättsförseelse är om gärningen avsett egendom av lågt värde. Vidare anges i förarbetena att

straffskalan för ringa brott bör tillämpas i situationer då förbrottet har en lägre straffskala än det straff som kan följa på normalfallet av penningtvättsbrott, dvs. fängelse i högst två år. Detta är endast en indikation om rubricering. Samtliga omständigheter ska beaktas.

Oaktsamhetsbrott (6 § andra stycket)

För penningtvättsförseelse döms även den som inte insåg men hade skälig anledning anta att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet. Dessa oaktsamhetsgärningar enligt 6 § andra stycket avser penningtvättsbrott enligt 3 och 4 §§.

Det krävs att gärningsmannen varit oaktsam i förhållande till omständigheten att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet. Vid bedömningen bör beaktas bl.a. under vilka förhållanden handlingen företogs, vad man känner till om den som man ingår affärsförbindelsen med samt vilken slags transaktion det handlar om. Skentransaktioner och försäljning av s.k. vinstbongar bör ge anledning till misstanke precis som fall där någon uppträder anonymt eller där identiteten är oklar. Det har vidare betydelse om det rör sig om ovanliga eller omfattande transaktionsmönster eller om transaktionen uppenbart saknar ett legitimt ekonomiskt syfte. Detta är ingen skillnad mot vad som tidigare gällde i fråga om penninghälteriförseelse (jfr prop. 1998/99:19 s. 32 f).

Bestämmelsen ska hållas isär från näringspenningtvätt, ringa brott, där straffansvar följer för den som i annat fall än i näringsverksamhet etc. medverkar till åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i penningtvättssyfte.

HD har i sin dom "15 000 kronor" NJA 2020 s. 545 ogillat ett åtal för penningtvättsförseelse. Målet gällde en 16-årig pojke som tagit emot brottsligt åtkomna kontomedel via Swish, tagit ut dessa i kontanter och överlämnat dessa till en för honom okänd person. Även om omständigheterna i målet ansågs besvärande ogillade HD åtalet eftersom det inte ansågs vara utrett att den tilltalade insett eller haft skälig anledning anta att kontomedlen härrörde från brott.

Vår bedömning är att hänsyn till pojkens låga ålder förefaller ha varit en bidragande orsak till utfallet i målet. Hur utfallet skulle ha blivit om det hade varit en vuxen person som hade utfört gärningen är oklart.

Med anledning av HD:s dom kan det finnas skäl att i penningtvättsutredningar av denna typ grundligt utreda den vanligt förekommande invändningen om att det har gjorts försök att ringa inbetalaren eller att swisha tillbaka kontomedlen utan framgång. Invändningar om att Swish eller mobilnätet varit tillfälligt ur funktion kan kontrolleras på ett relativt enkelt sätt.

I Svea hovrätts dom i mål B 11734-19 och B 9244-19 (se ovan under avsnitt 3.5.3), dömdes en bitcoinhandlare för penningtvättsförseelse för ett antal transaktioner där han bedömdes haft skälig anledning att anta att medlen som han mottog i utbyte mot bitcoins härrörde från brott. Hovrätten motiverade sin bedömning med att bitcoinhandlaren haft bristfälliga

kontroller av sina motparters identitet, pengarnas ursprung och syftet med transaktionerna.

3.8 Den tilltalades förklaringsbörda i brottmål

I detta sammanhang finns det anledning att närmare beskriva innebörden av det som kallas den tilltalades förklaringsbörda i brottmål, och när denna förklaringsbörda inträder.

Utgångspunkten för prövningen i ansvarsdelen i brottmål är att åklagaren har bevisbördan. Först när det är möjligt att utifrån den bevisning åklagaren har lagt fram till stöd för åtalet dra slutsatsen att åklagaren har uppfyllt beviskravet, är det aktuellt att pröva den tilltalades uppgifter eller invändningar. Den tilltalade har inte heller någon skyldighet att lämna uppgifter för att åklagaren ska kunna uppfylla beviskravet.

När åklagaren däremot har uppfyllt beviskravet, och det utifrån den bevisning som lagts fram är styrkt att den tilltalade har begått den åtalade gärningen, kan den tilltalade emellertid åläggas en förklaringsbörda avseende omständigheter som uppenbarligen kräver en förklaring. Denna förklaringsbörda gäller inte minst den tilltalades förmögenhetsförhållanden. En domstol kan således under vissa förhållanden till den tilltalades nackdel beakta dennes ovilja att uttala sig om omständigheter som uppenbarligen kräver en förklaring. (Se t.ex. "Balkongmålet" NJA 2015 s. 702, Europadomstolens dom i målet Zschüschen mot Belgien, no. 23572/07, den 1 juni 2017, John Murray mot Storbritannien, den 8 februari 1996, Reports 1996-I och domstolens dom i målet Krumpholz mot Österrike, no. 13201/05, den 18 mars 2010.)

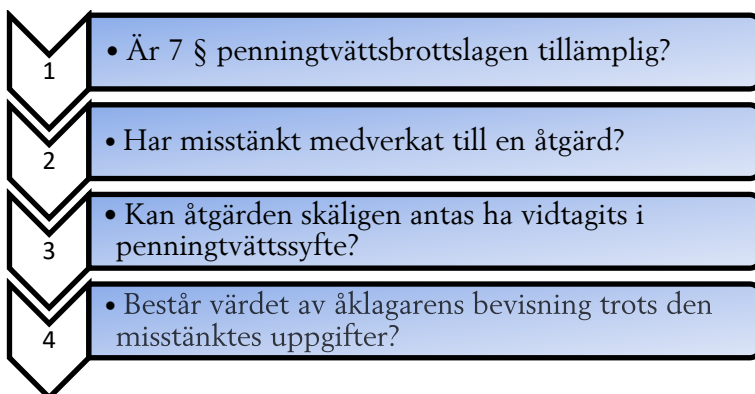
I det ovan nämnda avgörandet Zschüschen mot Belgien uttalade Europadomstolen följande:

"Det är inte oförenligt med begreppet rättvis rättegång att under vissa omständigheter ålägga en tilltalad en skyldighet att lämna trovärdiga förklaringar beträffande sina egendoms- och förmögenhetsförhållanden. Europakonventionen förbjuder inte att det fästs vikt vid en tilltalads tystnad för att dra slutsats om skuld förutom om den fällande domen uteslutande eller i allt väsentligt skulle grunda sig på dennes tystnad."

I händelse av att den tilltalades förklaring och bevisning motbevisar hela eller delar av åklagarens bevisning ska åtalet ogillas om inte åklagaren lyckas motbevisa den tilltalades invändning. Den tilltalades invändning måste dock vara så preciserad eller konkretiserad att den är möjlig att kontrollera. I annat fall undandras åklagaren möjligheten att föra bevisning som motsäger invändningen. Oprecisa invändningar om ansvarsfrihetsgrunder har särskilt aktualiserats i mål om narkotikabrott och skattebrott, men kravet på konkretion får anses vara allmängiltigt (jfr Robert Nordh, Praktisk Process VII. Bevisrätt B, 2 uppl. 2019, s. 48, se vidare NJA 1998 s. 512, NJA 1980 s. 359 och NJA 1994 s. 277).

4 Näringspenningtvätt – prövning i fyra steg

Detta avsnitt syftar till att på ett enkelt och översiktligt sätt identifiera de huvudsakliga frågeställningarna i en utredning avseende näringspenningtvätt enligt 7 §. Modellen är tänkt som ett stöd vid bedömningen av bevisläget såväl under förundersökningen som vid åtals väckande.

Efter varje steg finns en hänvisning till relevanta avsnitt för en fördjupning av frågeställningen.

4.1 Är 7 § penningtvättsbrottslagen tillämplig?

Steg 1 i denna modell är att pröva om bestämmelsen i 7 § är tillämplig.

Om åtgärden har skett inom ramen för en näringsverksamhet är första stycket tillämpligt, se närmare om begreppet näringsverksamhet i [avsnitt 5.2](#).

Om åtgärden inte har vidtagits i näringsverksamhet kan 7 § första stycket aktualiseras om gärningen skett som ett led i en verksamhet som bedrivits vanemässigt. Även om vanemässighet inte kan styrkas, kan ansvar komma i fråga om åtgärden har haft större omfattning. Se närmare i [avsnitt 5.3](#).

Även om åtgärden varken skett i näringsverksamhet, vanemässigt eller i större omfattning kan ansvar för ringa brott komma i fråga enligt 7 § tredje stycket andra meningen. Se närmare i [avsnitt 5.4](#).

JA

Bestämmelsen är tillämplig på alla som medverkar till en åtgärd och frågan om 7 § är tillämplig kan därför endast besvaras jakande.

4.2 Har misstänkt medverkat till en åtgärd?

Steg 2 i denna modell är att pröva om den misstänkte har medverkat till en åtgärd. Med åtgärd avses en sådan åtgärd som anges i 3 §. Det är viktigt att understryka att något uppsåt till att åtgärden vidtagits i penningtvättssyfte inte behövs enligt bestämmelsen.

Vanliga exempel på när någon medverkar till en åtgärd är att ta emot och överföra kontomedel till andra konton eller att göra kontanta uttag. En annan vanligt förekommande åtgärd är att ta emot, förvara eller transportera kontanter. Se närmare om innebörden av åtgärder och vem som kan medverka till en åtgärd i [avsnitt 5.5](#).

JA

Fortsätt till steg 3.

NEJ

Brottsmisstanken faller.

4.3 Kan åtgärden skäligen antas ha vidtagits i penningtvättssyfte?

Steg 3 i denna modell är att pröva om omständigheterna kring åtgärden i sig har varit tillräckliga för att dra slutsatsen att ett klandervärt risktagande har förelegat.

Är omständigheterna kring åtgärden så kvalificerade att kunskap om dem måste leda till misstanken att åtgärden har vidtagits i ett penningtvättssyfte, krävs endast uppsåt till de faktiska omständigheterna.

Är omständigheterna kring åtgärden i sig inte så kvalificerade måste gärningsmannen utöver uppsåt till de faktiska omständigheterna åtminstone förstå att åtgärden kan innefatta ett riskmoment. Se närmare i [avsnitt 5.6](#).

För exempel på omständigheter som kan tala för ett klandervärt risktagande och för uppgifter om var det kan finnas ytterligare ledning, se [avsnitt 5.7](#).

JA

Gå till steg 4.

NEJ

Om omständigheterna vid medverkan till åtgärden inte innebär ett klandervärt risktagande faller brottsmisstanken om näringspenningtvätt.

4.4 Består värdet av åklagarens bevisning trots den misstänktes uppgifter?

Steg 4 i denna modell är att slutligen pröva hur den bevisning som åklagaren avser att åberopa till stöd för åtalet står sig i förhållande till den misstänktes uppgifter.

Utgångspunkten för prövningen i ansvarsdelen i brottmål är att åklagaren har bevisbördan. Först när det är möjligt att utifrån den bevisning åklagaren har lagt fram till stöd för åtalet dra slutsatsen att åklagaren har uppfyllt beviskravet, är det aktuellt att pröva den tilltalades uppgifter eller invändningar. Den tilltalade har inte heller någon skyldighet att lämna uppgifter för att åklagaren ska kunna uppfylla beviskravet.

När åklagaren däremot har uppfyllt beviskravet, och det utifrån den bevisning som lagts fram är styrkt att den tilltalade har begått den åtalade gärningen, kan den tilltalade emellertid åläggas en förklaringsbörda avseende omständigheter som uppenbarligen kräver en förklaring.

I händelse av att den tilltalades förklaring och bevisning motbevisar hela eller delar av åklagarens gärningspåstående ska åtalet ogillas om inte åklagaren lyckas motbevisa den tilltalades invändning. Den tilltalades invändning måste dock vara så preciserad eller konkretiserad att den är möjlig att kontrollera. Se närmare om den tilltalades förklaringsbörda i brottmål i [avsnitt 3.8](#).

Även om den tilltalades förklaringsbörda rent faktiskt kan uppstå först när åklagaren har styrkt sitt gärningspåstående, finns det anledning för åklagaren att redan inför beslutet i åtalsfrågan, överväga och beakta den misstänktes uppgifter och invändningar.

JA

Tillräckliga skäl för åtal.

NEJ

Brottsmisstanken faller.

5 Näringspenningtvätt (7 §)

De hänvisningar till paragrafer som görs i detta avsnitt avser penningtvättsbrottslagen.

Som näringspenningtvätt straffbeläggs klandervärda risktaganden i första hand i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning.

Klandervärt risktagande i andra fall än i näringsverksamhet m.m. straffbeläggs som näringspenningtvätt, ringa brott.

Omständigheterna under vilka åtgärden vidtogs är avgörande för det klandervärda risktagandet

Även åtgärder med legitim egendom kan föranleda straffansvar

5.1 Allmänt om näringspenningtvätt

7 § Den som, i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 §, [dölja eller främja] döms för näringspenningtvätt till fängelse i högst två år. [...]

Det har ansetts angeläget att motverka verksamheter som låter sig utnyttjas för penningtvätt, men för straffansvar enligt 7 § är det inte nödvändigt att åtgärder vidtagits i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning.

Bestämmelsen om näringspenningtvätt i 7 § omfattar gärningar som huvudsakligen kan delas in i tre olika kategorier av näringspenningtvätt. Exempelen nedan är långt ifrån uttömmande.

1. Näringsverksamhet – Med detta avses all etablerad näringsverksamhet och i synnerhet avses verksamheter som ofta lyder under administrativa regelverk och som bedrivs legitimt som exempelvis banker, betaltjänstföretag, valutaväxling/penningförmedling, mäklare, etablerade spelbolag och yrkesmässig handel med varor (bilar, klockor, smycken etc).
2. Vanemässigt eller i större omfattning – Med detta avses exempelvis när privatpersoner vanemässigt eller i större omfattning bedriver penningförmedling, upplåter konton till andra för omsättning, genomför privat växling av virtuella valutor eller andra liknande åtgärder.
3. Enstaka transaktioner – Med detta avses gärningar som omfattas av 7 § tredje stycket andra meningen som exempelvis enstaka transaktioner eller kontanthantering vid enstaka tillfällen.

5.2 Näringsverksamhet

Näringsbegreppet ska, precis som vid näringshäleri, förstås i vidsträckt mening. I förarbetena till näringshäleribestämmelsen anges att begreppet omfattar varje verksamhet av ekonomisk art som drivs yrkesmässigt av en fysisk eller juridisk person (jfr prop. 1979/80:66 s. 24 f). Varje förvärv eller mottagande som sker under utövning av näringsverksamhet kan grunda ansvar även om det endast är fråga om enstaka fall.

5.3 Vanemässigt eller i större omfattning

Bestämmelsen är tillämplig även i de fall åtgärden vidtagits i en verksamhet som bedrivits vanemässigt, även om den inte utgör näringsverksamhet. I detta ligger ett krav på att det i princip ska vara fråga om flera fall. Det behöver inte nödvändigtvis betyda att flera skilda handlingar ska vara föremål för domstolens omedelbara prövning utan det är tillräckligt att en viss handling kan visas ingå i en vanemässig verksamhet. Vanemässigheten förutsätter inte heller att alla befattningarna har varit av samma karaktär.

Oberoende av om kriterierna för vanemässighet kan styrkas är bestämmelsen tillämplig när någon i större omfattning medverkar till en åtgärd. För exempel på vilken typ av situationer som avses med detta hänvisas till förarbetena avseende näringshäleribestämmelsen där förvärv eller mottagande av en större mängd egendom som skett under en mycket kort tidrymd omnämns (jfr 2013/14:121 s. 115 och prop. 1979/80:66 s. 25). Förfarandet att förvärva eller motta egendom bör kunna likställas med transaktioner på ett konto och andra åtgärder som kan bli aktuella.

Högsta domstolen har den 27 september 2021 meddelat prövningstillstånd i ett mål om näringspenningtvätt (målnummer B 3664-21, Åklagarmyndighetens ärendenummer AMR-7792-21, yttrande ej avgivet). Målet aktualiserar bl.a. frågor om vad som ska anses som led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning samt vad som ska utgöra ett klandervärt risktagande. Prövningstillstånd har meddelats med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett om att en person ställt sina bankkonton till annan persons förfogande för insättningar och därefter omsatt beloppen genom betalningar och överföringar till eget eller annans konto (partiellt prövningstillstånd).

På samma sätt som gäller för näringshäleri är utgångspunkten vid näringspenningtvätt att varje fall ska behandlas som ett särskilt brott (prop. 2013/14:121 s. 115). Detta synsätt har kommit till uttryck i Svea hovrätts dom den 7 april 2020 i mål B 2519-19, där varje enskilt uttag ansågs utgöra ett separat brott som bedömdes som grovt. Hovrätten anförde att vägledande avgöranden från senare tid talar mot att en sammanläggning av flera gärningar till ett brott får göras enbart på den grunden att brotten har utgjort ett led i ett systematiskt förfarande samt refererade därvid bl.a. till

”Upprepade övergrepp i rättssak” NJA 2019 s. 747 med hänvisningar och Ds 2019:1 s. 64.

Motsatt ståndpunkt förekommer i situationer där den misstänkte redan från början haft en brottsplan som omfattar helheten, se bl.a. Göta hovrätts dom den 14 februari 2020 i mål B 2490-19. Hovrätten ansåg det vara mest naturligt att betrakta gärningarna i målet som ett led i en samlad och planerad verksamhet och av detta skäl bedömdes gärningarna som ett grovt brott.

När det gäller registrering av brottsmisstankar i Cåbra och antalsräkning i mål med många brottsmisstankar har åklagaren möjlighet att tillämpa det undantag från reglerna om antalsräkning som RIF-myndigheterna har kommit överens om, i de fall förutsättningarna för detta finns⁵.

5.4 Åtgärder som inte vidtagits i näringsverksamhet, vanemässigt eller i större omfattning

7 § [...]

Är brottet ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Till samma straff döms den *som i annat fall än som anges i första stycket* medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 § [dölja eller främja].

Även den som medverkat till en åtgärd i övriga fall än i näringsverksamhet, vanemässigt eller i större omfattning kan enligt 7 § tredje stycket dömas för näringspenningtvätt, ringa brott. Med andra ord träffas alla som medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 § av bestämmelsens tredje stycke andra meningen.

Bestämmelsen ska hållas isär från penningtvättsförseelse i 6 § andra stycket, där straffansvar följer för den som inte insåg men hade skälig anledning anta att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet.

Inte sällan framställs ett yrkande i andra hand för näringspenningtvätt, ringa brott, vid förvaring eller transport av kontanter som i första hand påstås härröra från brott eller brottslig verksamhet enligt 3 §.

5.5 Innebörden av att medverka till en åtgärd

Den straffbara gärningen beskrivs som att ”medverka till en åtgärd”. Med detta avses att gärningsmannen medverkar till en sådan åtgärd som anges i 3 §.

Som exempel på åtgärder anges i lagtexten att överlåta, förvärva, omsätta, förvara eller vidta annan sådan åtgärd med egendomen, liksom att tillhanda-

⁵ https://am/Verksamheten/Sidor/Brottskoder_22586.aspx

hålla, förvärva eller upprätta en handling som kan ge en skenbar förklaring till innehavet av egendomen, delta i transaktioner som utförs för skens skull, uppträda som bulvan eller vidta annan sådan åtgärd.

Vanliga exempel på när någon medverkar till en åtgärd är att ta emot och överföra kontomedel till andra konton eller att göra kontanta uttag. En annan vanligt förekommande åtgärd är att ta emot, förvara eller transportera kontanter.

Det är i första hand den eller de personer som i det enskilda fallet tar ställning till och därigenom medverkar till en viss åtgärd som kan hållas ansvariga. Därutöver kan den som anstiftat brottet eller främjat gärningen genom råd och dåd dömas för anstiftan eller medverkan enligt brottsbalken. Det innebär att det exempelvis finns möjligheter att döma en person till ansvar för att i ledande ställning i en verksamhet ha skapat rutiner som syftar till att möjliggöra penningtvätt (jfr prop. 2013/14:121 s. 61).

Att ta ställning till en transaktion i enlighet med detta resonemang torde således kunna omfatta en person som inom ramen för sin tjänst hos en verksamhetsutövare exempelvis underlåter att stoppa en transaktion trots kännedom om att transaktionen är misstänkt, om denne på grund av sin ställning har ett mandat och en skyldighet att stoppa transaktionen.

I de fall det i enlighet med reglerna i den administrativa penningtvättslagen är legitimt att genomföra transaktionen trots att den är misstänkt ska något straffansvar inte kunna följa (prop. 2013/14:121 s. 60).

Även personer som medverkar till en åtgärd genom att transportera eller förvara större summor kontanter utan kännedom om vems kontanterna är och vilket ursprung de har, är exempel på vilka som kan omfattas av straffansvar enligt 7 § tredje stycket.

5.5.1 Självtvätt vid näringspenningtvätt

I vissa fall när åtal avseende näringspenningtvätt enligt 7 § har prövats i domstol har den tilltalade invänt att kriminaliseringen av självtvätt inte omfattar bestämmelsen om näringspenningtvätt i 7 §. Underrättspraxis ger dock stöd för uppfattningen att kriminaliseringen av självtvätt även omfattar bestämmelsen i 7 § (se bl.a. Svea hovrätts dom den 17 oktober 2019 i mål B-12439-18 och Svea hovrätts dom den 15 december 2016 i mål B 2512-16).

Kriminaliseringen av självtvätt vid penningtvättsbrott behandlas mer utförligt i [avsnitt 3.5.2](#).

5.6 Innebörden av att en åtgärd skäligen kan antas ha vidtagits i penningtvättssyfte

Bestämmelsen i 7 § är uppbyggd med reglerna om näringshäleri (9 kap. 6 § andra stycket brottsbalken) och häleriförseelse (9 kap. 7 § andra stycket 1

brottsbalken) som förebild. Syftet är bl.a. att kunna ingripa vid penningtvätt även när det inte kan visas varifrån egendomen kommer och/eller när penningtvättssyfte inte kan visas. Ansvar enligt 7 § förutsätter således inte att det finns ett styrkt förbrott eller att det är styrkt att egendomen härrör från brottslig verksamhet.

Bestämmelsen i 7 § är subsidiär till bestämmelserna i 3–6 §§, men är tillämplig även när det är styrkt att egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet (jfr NJA 2020 s. 545 p. 19–20 med hänvisningar).

5.6.1 Grunden för straffansvaret enligt 7 § är ett klandervärt risktagande.

Grunden för straffansvaret enligt 7§ är, enligt motiven, att gärningsmannen gör sig skyldig till ett klandervärt risktagande. Det innebär att gärningsmannen ska kunna klandras för att han eller hon uppsåtligen tar en risk när en viss handling utförs. Enligt motiven är det inte nödvändigt för ansvar att gärningsmannen själv har gjort bedömningen att åtgärden skäligen kan antas vara vidtagen i penningtvättssyfte, dvs. att dölja eller främja. De omständigheter som ligger till grund för bedömningen att så är fallet ska dock vara täckta av gärningsmannens uppsåt (se prop. 2013/14:121 s. 115). Det är alltså inte i första hand fråga om att bedöma vad gärningsmannen själv har insett beträffande syftet med åtgärden.

5.6.2 Även åtgärder med legitim egendom kan föranleda straffansvar

Det förhållandet att egendomen som åtgärden avser senare visar sig vara legitim, minskar inte det klandervärda risktagandet och undantar därför inte från ansvar (prop. 2013/14:121 s. 115).

Ett exempel på en sådan situation skulle kunna vara att personen A får en mycket stor summa kontanter som vederbörande vet kommer från en oförvitlig närståendes legala och tillbörliga förvärv. Att ta emot kontanterna i detta läge utgör inget klandervärt risktagande och är således straffritt. Vänder sig A därefter till en verksamhetsutövare, B, för att omvandla kontanterna till kontomedel skulle ansvar enligt bestämmelsen om näringspenningtvätt emellertid kunna aktualiseras för B i egenskap av mottagare av kontanterna i detta läge.

Om B exempelvis mottar kontanterna inom ramen för en verksamhet trots att A:s identitet är okänd och denne varken kan eller vill svara på frågor om varifrån kontanterna härrör och inte kan presentera något underlag avseende kontanterna, skulle B:s handlande kunna utgöra näringspenningtvätt trots att det är fråga om helt legitim egendom, om den vidtagna åtgärden anses utgöra ett klandervärt risktagande.

5.6.3 Omständigheterna under vilka åtgärden vidtogs är avgörande för det klandervärda risktagandet

I förarbetena uttalas att omständigheterna vid gärningen har större betydelse vid tillämpning av bestämmelsen i 7 § än vid tillämpning av motsvarande bestämmelse om häleriförseelse. Som skäl anges att vid häleriförseelse kan egendomen som sådan visa tecken på att det rör sig om exempelvis stöldgods. Eftersom en penningtransaktion i sig normalt inte uppvisar några sådana tecken eller kan uppfattas som misstänkt bör det i regel föreligga någon kvalificerande omständighet för att en sådan transaktion skäligen ska kunna antas vara vidtagen i penningtvättssyfte.

Omständigheterna kring transaktionen i det enskilda fallet kan i vissa fall vara så kvalificerade att kunskap om dem måste leda till misstanken att åtgärden har vidtagits i ett penningtvättssyfte. I andra fall är emellertid omständigheterna inte så kvalificerade. HD har i NJA 2020 s. 545 konstaterat att i de fall omständigheterna i sig inte är så kvalificerade, är det inte tillräckligt för straffansvar att gärningsmannen känner till de faktiska omständigheterna. Det måste i sådana fall därutöver krävas att han eller hon förstår åtminstone att åtgärden kan innefatta ett riskmoment.

I verksamheter som lyder under den administrativa penningtvättslagen uppställs långtgående krav på näringsidkaren om bl.a. kundkännedom och vad som kan vara misstänkta transaktioner eller beteenden. Detta bör innebära att personal inom denna typ av verksamheter typiskt sett har större förståelse för att även åtgärder som i sig inte är så kvalificerade kan innefatta ett riskmoment.

I de fall det i enlighet med reglerna i den administrativa penningtvättslagen är legitimt för verksamhetsutövaren att genomföra transaktionen trots att den är misstänkt ska straffansvar för näringspenningtvätt inte följa. I detta sammanhang finns det anledning att nämna att misstankar om näringspenningtvätt inte nödvändigtvis är uteslutna i en verksamhet som av en tillsynsmyndighet har bedömts bedrivas utan anmärkning. Det kan nämligen förhålla sig så att det underlag tillsynsmyndigheten har grundat sin bedömning på skiljer sig från det underlag brottsbekämpande myndigheter har tillgång till, vilket inte är ovanligt eftersom endast brottsbekämpande myndigheter har möjlighet att använda sig av sedvanliga, och i vissa fall hemliga tvångsmedel under en förundersökning.

5.7 Omständigheter som kan tala för klandervärt risktagande

I detta avsnitt följer några få exempel på vad som i domstolspraxis har ansetts kunna utgöra omständigheter som vid en samlad bedömning lett till slutsatsen att ett klandervärt risktagande har förelegat.

- Användandet av falska eller missvisande handlingar

- Kedjetransaktioner över flera konton som gör det svårt att utreda pengars ursprung
- Att ersättning för åtgärderna erhållits trots att dessa inte ägt rum i en näringsverksamhet
- Större mängder kontanter har transporterats eller förvarats
- Motparter som den tilltalade inte kunnat identifiera
- Onödigt komplicerade eller kostsamma transaktioner
- Snabb omsättning av insatta medel bl.a. genom stora kontantuttag

Det kan tilläggas att vad som utgör omständigheter som kan anses vara misstänkta till stor del beror på vilken typ av transaktion, bransch, verksamhetsutövare och kunder det är fråga om. Det finns därför otaliga exempel på misstänkta omständigheter som kan vara hänförliga till kundens identitet, beteende, transaktioner och kontakter med verksamhetsutövaren, och dessa kan inte samtliga exemplifieras inom ramen för denna framställning.

Högsta domstolen har den 30 augusti 2021 meddelat prövningstillstånd i ett mål om näringspenningtvätt, grovt brott m.m. (målnummer B 531-21, riksåklagarens yttrande i AMR-3760-21). Målet aktualiserar bl.a. frågor om vad som ska anses utgöra ett klandervärt risktagande vid penningtransaktioner och frågor om brottsenhet, gradindelning och straffvärdebedömning vid näringspenningtvätt. Prövningstillstånd har meddelats med utgångspunkt i vad hovrätten funnit utrett om att en företrädare för ett bolag gjort 25 kontantuttag om sammanlagt drygt 2,7 miljoner kr från bolagets bankkonto (partiellt prövningstillstånd).

Även i Högsta domstolens mål B 3664-21 aktualiseras frågan om vad som utgör ett klandervärt risktagande (se avsnitt 5.3).

För ytterligare vägledning avseende misstänkta transaktioner i olika branscher hänvisas bl.a. till de publikationer som görs av samordningsfunktionen mot penningtvätt och finansiering av terrorism samt tillsynsmyndigheter och branschorgan.

5.8 Gradindelning och straffvärde

5.8.1 Näringspenningtvätt, grovt brott

7 § [...]

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

För näringspenningtvätt som är att anse som grov finns en särskild straffskala i 7 § andra stycket penningtvättsbrottslagen. Det anges inte några exempel på vad som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Ledning får enligt förarbetena hämtas från de omständigheter som särskilt

ska beaktas vid bedömning av om ett penningtvättsbrott är grovt, se [avsnitt 3.7](#).

I Hovrätten över Skåne och Blekinges dom i mål B 1119-20 anförde hovrätten att de hållpunkter för straffvärde och gradindelning som tillämpas på förmögenhetsbrott och penningtvättsbrott även bör gälla för näringspenningtvätt. Högsta domstolen har som anförts i avsnitt 5.7 meddelat prövningstillstånd i målet (mål B 531-21).

5.8.2 Näringspenningtvätt, ringa brott

7 § [...]

Är brottet ringa, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Till samma straff döms den *som i annat fall än som anges i första stycket* medverkar till en åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 § [dölja eller främja].

Näringspenningtvätt kan rubriceras som ringa brott på två olika grunder. Den ena situationen är när en enstaka åtgärd vidtas i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning och åtgärden inte avser något högre belopp.

Den andra, och mest vanligt förekommande situationen, är när åtgärden varken skett i näringsverksamhet, vanemässigt eller i större omfattning, men där åtgärden skäligen kan antas vara vidtagen i sådant syfte som anges i 3 §.

Det finns ett antal avgöranden i underrättspraxis där gärningen har ansetts vara ringa inte på grund av det låga beloppet utan jämlikt 7 § tredje stycket andra meningen. Även om påföljden i de flesta fall har blivit böter så har detta inte hindrat att relativt stora värden, i vissa fall över 400 000 kr, tagits i förvar enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. (stöldgodslagen).

5.9 Övriga regelverk inom penningtvättsområdet

Det kan vid handläggningen av viss kvalificerad penningtvättsbrottslighet vara nödvändigt att känna till den administrativa penningtvättslagen och vilka tillsynsmyndigheter som finns på området. Detta är särskilt viktigt vid handläggningen av näringspenningtvätt, eftersom sådan brottslighet utgår från ett klandervärt risktagande, och där åtgärder som är förenliga med den administrativa penningtvättslagen inte ska föranleda straffansvar.

Lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism

Reglerna i den administrativa penningtvättslagen syftar till att motverka att penningtvätts- och terrorismfinansieringsaktiviteter kan genomföras och till att förhindra att finansiell verksamhet och annan näringsverksamhet utnyttjas för penningtvätt och finansiering av terrorism.

Lagen omfattar verksamhetsutövare som bl.a. banker och andra finansiella institut. Den omfattar även företag och verksamhetsutövare utanför den finansiella sektorn, såsom bl.a. fastighetsmäklare, revisorer, advokater, skatterådgivare samt företag som bistår vid bolagsbildning och tillhandahåller kontor och postadresser. Vidare omfattas kasinon samt alla företag som säljer varor för mer än 5 000 euro kontant.

Lagen bygger på ett riskbaserat förhållningssätt. Där ställs bland annat krav på att verksamhetsutövarna ska genomföra en riskbaserad kundkänedom innan en affärsförbindelse etableras eller en enstaka transaktion över ett visst tröskelbelopp genomförs. Vid misstanke om penningtvätt ska åtgärder vidtas oavsett tröskelbelopp. Handlingar som ligger till grund för kundkänedom ska bevaras.

Verksamhetsutövaren ska även granska transaktioner för att upptäcka sådana som den misstänker eller har skälig grund att misstänka utgör ett led i penningtvätt eller finansiering av terrorism. Om misstanke efter en närmare analys kvarstår ska uppgifter om alla omständigheter som kan tyda på penningtvätt utan dröjsmål lämnas till Polismyndigheten (penningtvättsrapport). Huvudregeln är att verksamhetsutövaren ska avstå från att utföra misstänkta transaktioner. Verksamhetsutövaren får inte röja för kunden eller någon utomstående att en granskning har genomförts eller att uppgifter har lämnats (meddelandeförbudet). För den som bryter mot meddelandeförbudet kan straffansvar enligt 20 kap. 3 § brottsbalken aktualiseras.

Verksamhetsutövaren ska även ha riskbaserade rutiner för att förhindra att verksamheten utnyttjas för penningtvätt eller finansiering av terrorism samt se till att de anställda får den information och utbildning som behövs.

Tillsynsmyndigheter över de verksamhetsutövare som omfattas av den administrativa penningtvättslagen är Finansinspektionen, Fastighetsmäklarinspektionen, Spelinspektionen, Revisorsinspektionen, Sveriges advokatsamfund och länsstyrelserna i Stockholm, Västra Götaland och Skåne län.

I lagen finns även regler om dispositionsförbud, se [avsnitt 7](#).

Förordningen (2009:92) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism

I förordningen finns närmare bestämmelser om hur registrering av verksamhet ska gå till hos Bolagsverket.

Av förordningens 13 § framgår även att det ska finnas en samordningsfunktion mot penningtvätt och finansiering av terrorism. Samordningsfunktionens styrgrupp består av representanter från bl.a. Bolagsverket, Brottsförebyggande rådet, Ekobrottsmyndigheten, Finansinspektionen, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten.

Samordningsfunktionens uppgift är bl.a. att identifiera, kartlägga och analysera riskerna och metoderna för penningtvätt och finansiering av terrorism samt att sammanställa nationella riskbedömningar avseende detta område.

Samordningsfunktionens publikationer kan innehålla exempel vad som kan anses vara misstänkta transaktioner eller misstänkta beteenden inom olika branscher. Dessa publikationer kan exempelvis vara till hjälp för åklagare för att ta ställning till om det föreligger sådana omständigheter som kan utgöra grunden för ett klandervärt risktagande vid näringspenningtvätt.⁶

Lagen (2017:631) om registrering av verkliga huvudmän

För att förhindra att juridiska personer eller trustar utnyttjas för penningtvätt eller finansiering av terrorism finns i lagen bestämmelser om krav på registrering av verkliga huvudmän för juridiska personer och trustar. Registreringen sker till Bolagsverket.

I lagen finns en definition av vad som anses utgöra verklig huvudman. Med verklig huvudman avses enligt lagens 3 § en fysisk person som, ensam eller tillsammans med någon annan, ytterst äger eller kontrollerar en juridisk person, eller en fysisk person till vars förmån någon annan handlar.

En juridisk person ska enligt lagen inneha, dokumentera och vid förfrågan från myndighet lämna ut tillförlitliga uppgifter om vem som är dess verkliga huvudman och om arten och omfattningen av hans eller hennes intresse i den juridiska personen. Om en verklig huvudman saknas eller om det inte finns tillförlitliga uppgifter om vem som är verklig huvudman, ska den juridiska personen i stället ha uppgift om detta. Den juridiska personen är även skyldig att anmäla uppgifterna till Bolagsverket för registrering i registret över verkliga huvudmän.

Finansinspektionens föreskrifter

Finansinspektionen har en egen författningssamling, FFFS, med föreskrifter och allmänna råd som gäller på finansområdet. Finansinspektionens föreskrifter om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism (FFFS 2017:11) innehåller bestämmelser om de åtgärder som ett företag ska vidta för att förhindra att verksamheten utnyttjas för penningtvätt eller finansiering av terrorism. Föreskrifterna omfattar bland annat hantering av frågor om riskbedömning och rutiner, åtgärder för identitetskontroll, övervakning och rapportering samt regelefterlevnad.

Det framgår vidare av föreskrifterna att företag ska identifiera och analysera vilka hot, hämndåtgärder eller andra fientliga åtgärder som kan uppkomma mot anställda, uppdragstagare och andra personer som på liknande grund deltar i verksamheten.

Företaget ska också utreda incidenter och använda kunskapen för att uppdatera de rutiner som det ska ha enligt 2 kap. 15 § i den administrativa penningtvättslagen. Omfattningen av rutinerna ska utgå från företagets allmänna riskbedömning.

⁶ <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/penningtvatt/nationell-samordning-mot-penningtvatt-och-finansiering-av-terrorism/>

Författningen utvecklar hur identitetskontroller av fysiska och juridiska personer ska genomföras. Särskild bestämmelse finns om identitetskontroll på distans.

De företag som omfattas av föreskrifterna ska tillse att de har en särskild befattningshavare som ansvarar för riskbedömning, uppföljning och uppdatering av rutiner och rapportera till styrelsen och den verkställande direktören. En centralt funktionsansvarig ska övervaka och löpande kontrollera att företaget uppfyller lagen om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism, dessa föreskrifter samt företagets rutiner och riktlinjer samt ge råd, stöd och utbildning till anställda. Den centralt funktionsansvarige ska placeras inom företaget och vara oberoende i förhållande till de funktioner och områden den ska övervaka och kontrollera. Den centralt funktionsansvarige har också till uppgift att rapportera till styrelsen och den verkställande direktören.

I föreskrifterna finns vidare vissa bestämmelser om företagets granskningsfunktion och visseblåsarfunktion. Kunskapen om vilken skyldighet de olika funktionerna har att rapportera till ledningen kan ha betydelse vid förundersökningsledarens ansvarsbedömning av personer i ledande position.

6 Försök, förberedelse och stämpling (8 §)

8 § För försök, förberedelse eller stämpling till penningtvättsbrott, grovt penningtvättsbrott eller näringspenningtvätt som inte är ringa, döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Försök, förberedelse och stämpling till penningtvättsbrott, grovt penningtvättsbrott och näringspenningtvätt som inte är ringa är straffbart.

De uttalanden som gjordes i samband med att osjälvständiga brottsformer kriminaliserades i förhållande till bl.a. grovt penninghäleri utgör vägledning även när det gäller kriminaliseringen av förstadier till penningtvättsbrott och näringspenningtvätt (jfr prop. 2000/01:133 s. 33). Av dessa uttalanden framgår bl.a. följande. Att åta sig eller erbjuda sig att skaffa fram s.k. vinstbongar till någon som vill dölja att han eller hon har berikat sig genom brott bör utgöra stämpling till penningtvättsbrott. På samma sätt bör det bedömas som stämpling om någon erbjuder sig att ställa sitt bankkonto och sina identitetshandlingar till förfogande för den som genom olika typer av transaktioner vill omvandla egendom som härrör från brott. Försökspunkten torde enligt de äldre förarbetena vara nådd när en gärningsman ger anvisningar till sin bank att utföra en viss transaktion, som om den fullbordades skulle utgöra penningtvättsbrott. Likaså bör enligt förarbetena försökspunkten vara nådd när någon som avser föra pengar ur landet på ett sätt som utgör penningtvättsbrott ertappas på en flygplats eller en färjeterminal.

7 Dispositionsförbud

Polismyndigheten genom Finanspolissektionen och Säkerhetspolisen har möjlighet att innan förundersökning inletts besluta om att tillfälligt förbjuda kunden att flytta på eller på annat sätt disponera egendom som finns hos en verksamhetsutövare, exempelvis en bank (dispositionsförbud).

Dispositionsförbud kan endast avse pengar, fordran eller annan rättighet.

Beslutet om dispositionsförbud ska så snart som möjligt anmälas till åklagare, som skyndsamt ska ta ställning till om åtgärden ska bestå.

Ett dispositionsförbud gäller som längst under två arbetsdagar från Polismyndighetens beslut.

I den administrativa penningtvättslagen finns regleringen om dispositionsförbud.

7.1 Innebörden av dispositionsförbud

Regler om dispositionsförbud och underrättelser om sådant förbud finns i 4 kap. 11-12 §§ i lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism.

Polismyndigheten (Finanspolisen) och Säkerhetspolisen kan tillfälligt säkra egendom som finns hos en verksamhetsutövare genom beslut om att egendomen eller motsvarande värde tills vidare inte får flyttas eller disponeras på annat sätt (dispositionsförbud) vare sig av kunden eller annan som kan vara behörig att förfoga över den, t.ex. en fullmaktshavare.

7.2 Förfarandet vid prövningen av dispositionsförbud

7.2.1 Underlag vid anmälan av dispositionsförbud

Polismyndighetens beslut om dispositionsförbud ska så snart som möjligt anmälas till åklagare. Enligt en överenskommen handlägningsrutin mellan Åklagarmyndighetens åklagarområden och Polismyndigheten (Finanspolisen) ska Polismyndigheten (Finanspolisen) fatta sitt beslut om dispositionsförbud på en särskild blankett samt upprätta ett skriftligt beslutsunderlag med uppgifter om de närmare omständigheter som utgör grunden för beslutet. Därefter ska Polismyndigheten (Finanspolisen) så snart som möjligt anmäla beslutet till åklagare genom att med hög prioritet mejla beslut och underlag till aktuell åklagarkammars registratorsbrevlåda.⁷

<https://am/Rattsligt/Sidor/Rutiner.aspx>

Underlaget för Polismyndighetens beslut om dispositionsförbud kan bestå av penningtvättrapporter från verksamhetsutövaren och annat sekretessbelagt underrättelsematerial. Polismyndigheten överlämnar normalt sett inte materialet i sin ursprungliga form utan sammanställer uppgifterna i ett beslutsunderlag som överlämnas till åklagaren tillsammans med Polismyndighetens beslut om dispositionsförbud.

Av förarbetena framgår att åklagaren inför sitt ställningstagande till dispositionsförbudet bör ha tillgång till samma beslutsunderlag som Polismyndigheten. Vidare framgår att den utredning som tagits fram vid Polismyndigheten alltid bör följa med Polismyndighetens anmälan om dispositionsförbud, liksom Polismyndighetens skriftliga beslut om dispositionsförbud (prop. 2013/14:121 s. 128).

7.2.2 Åklagarens prövning av dispositionsförbud

För dispositionsförbud krävs att det finns skäl att misstänka att egendomen varit föremål för brott enligt penningtvättsbrottslagen. Beviskravet är således lägre än det som gäller vid penningbeslag. Syftet med regleringen är att kunna ingripa redan innan det finns en tillräcklig misstanke för att inleda förundersökning. Beslutet är ett förstadium till straffprocessuella tvångsmedel och ska så snart som möjligt underställas åklagaren för ställningstagande till om beslutet ska bestå. Misstanken, som ska grunda sig på konkreta omständigheter, ska knytas till egendomen och behöver inte knytas till person. Det krävs således inte att det finns en misstänkt person.

Egendomen ska finnas hos en verksamhetsutövare under verksamhetsutövarens kontroll för kunds räkning. Begreppet verksamhetsutövare omfattar enligt den administrativa penningtvättslagen, förutom aktörer och rådgivare när det gäller finansiella tjänster, även bl.a. yrkesmässig verksamhet som avser dels kontanthandel med dyrbara varor, dels handel för klienters räkning med bl.a. fastigheter. De vanligaste fallen avser kontobehållningar hos bank.

Med egendom avses pengar, fordran eller annan rättighet. I första hand aktualiseras kontobehållningar men även kontanter i form av sedlar och mynt, aktier, obligationer eller andra papperslösa värdepapper omfattas. Penningöverföringar via olika typer av betaltjänster kan ske utan att avsändare eller mottagare har något konto hos företaget. Även sådana överföringar omfattas av reglerna om dispositionsförbud.

För beslut om dispositionsförbud krävs fara i dröjsmål och att det skäligen kan befaras att egendomen annars kommer att undanskaffas. Sabotagerisken ska bedömas i förhållande till egendomen. Vid bedömningen kan hänsyn tas till transaktionsmönster på t.ex. det aktuella kontot liksom kunskaper om den kund som förfogar över egendomen eller som begärt en viss transaktion.

Skälen för beslut om dispositionsförbud ska uppväga det intrång eller men i övrigt som det innebär, dvs. proportionalitetsprincipen ska beaktas. Vid

proportionalitetsbedömningen ska bl.a. beaktas egendomens värde, miss-
tankegraden, risken för undanskaffande och vilken skada som kan uppstå.

Dispositionsförbudet behöver inte knytas till en viss transaktion utan kan
även avse ett värde som motsvarar vad som kan beräknas bli föremål för
förverkande.

När Polismyndighetens beslut om dispositionsförbud har anmälts till åklagare
ska åklagaren skyndsamt besluta om dispositionsförbudet ska bestå. Om
åklagaren anser att underlaget är tillräckligt för att inleda förundersökning är
åklagaren inte förhindrad att fatta beslut om andra tvångsmedel, vanligtvis
penningbeslag, i stället för att fastställa dispositionsförbudet. I annat fall har
Polismyndigheten möjlighet att inom två arbetsdagar från Polismyndighetens
beslut komplettera utredningen, varefter ett förnyat ställningstagande till
frågan om att inleda förundersökning kan ske av åklagare.

Åklagarens beslut om ett dispositionsförbud ska bestå dokumenteras och
diarieföras i ett A-ärende i Cåbra. Beslutsmall om att dispositionsförbud ska
bestå finns i Cåbra under kategorin "Dispositionsförbud". Åklagarens beslut
om dispositionsförbud får enligt 4 kap. 12 § den administrativa penning-
tvättslagen inte överklagas.

7.3 Giltighetstid

Ett dispositionsförbud gäller som längst under två arbetsdagar från Polis-
myndighetens beslut. Observera att med två arbetsdagar avses tiden, dvs.
klockslaget, från beslutet till samma tid två arbetsdagar senare. Som
arbetsdagar räknas inte lördagar, söndagar eller andra allmänna helgdagar,
midsommarafton, julafton eller nyårsafton, (se 2 § första stycket lagen
(1930:173) om beräkning av lagstadgad tid). Om ett beslut har fattats en
fredag kl. 12.00 gäller det längst till nästkommande tisdag kl. 12.00. När den
angivna tiden har löpt ut upphör dispositionsförbudet automatiskt att gälla.

Ett tidigare ställningstagande kan när som helst omprövas. Om Polismyndig-
heten vid den fortsatta utredningen efter att ett beslut om dispositionsförbud
har fastställts av åklagaren, får del av uppgifter som innebär att det inte
längre finns anledning att misstänka penningtvätt måste uppgifterna genast
förmedlas till åklagaren för en ny bedömning.

Det är Polismyndigheten och inte åklagare som leder den fortsatta utred-
ningen under tiden som dispositionsförbudet löper. Åklagaren kan dock
lämna vägledning kring vilken ytterligare utredning åklagaren anser krävs för
att förundersökning ska kunna inledas.

7.4 Underrättelser

7.4.1 Underrättelse om dispositionsförbud till verksamhetsutövaren

Verksamhetsutövaren, exempelvis en bank, ska omedelbart underrättas om beslut om dispositionsförbud eller om sådant beslut har hävts. Det är Polismyndigheten som fattar beslutet om dispositionsförbud och som initialt underrättar verksamhetsutövaren. Verksamhetsutövaren bör även underrättas om åklagarens ställningstagande till om dispositionsförbudet ska bestå eller inte. Denna underrättelse kan delegeras till Polismyndigheten.

7.4.2 Underrättelse om dispositionsförbud till den drabbade

Den som har drabbats av ett beslut om dispositionsförbud, exempelvis kontoinnehavaren, ska underrättas om beslutet när det kan antas att syftet med en beslutad eller förutsedd åtgärd inte motverkas och den framtida utredningen inte skadas om uppgiften röjs. Underrättelse bör normalt sett kunna ske när dispositionsförbudet övergått till penningbeslag, eftersom den drabbade då enligt 27 kap. 11 § rättegångsbalken ska underrättas om beslaget utan dröjsmål. Mall avseende underrättelse om dispositionsförbud finns i Cåbra under kategorin "Dispositionsförbud".

Det är alltid åklagaren som ska besluta om underrättelse. Detta gäller även om ärendet inte leder till förundersökning. I dessa fall kan åklagaren, enligt förarbetena, normalt fatta beslut om underrättelse i samband med beslut om att inte inleda förundersökning.

Underrättelse behöver inte lämnas om den med hänsyn till omständigheterna uppenbart är utan betydelse. Så kan enligt förarbetena exempelvis vara fallet om den berörde redan på annat sätt fått kännedom om dispositionsförbudet eller när förbudet gällt under mycket kort tid och risken för att den berörde lidit någon skada därför är liten. Ställningstagandet/beslutet att underlåta att lämna underrättelse bör dokumenteras (jfr JO beslut den 21 oktober 2020 i dnr 6005-2018).

7.5 Dispositionsförbud på begäran av annan stat

Dispositionsförbud kan begäras av annan stats finansunderrättelseenhet. Sådan begäran ställs till Polismyndigheten.

Även om den drabbade ska underrättas om beslutet om dispositionsförbud finns det, till skillnad mot vid penningbeslag, möjlighet att vänta med underrättelsen för att inte skada den framtida utredningen. Ett beslut om dispositionsförbud kan emellertid vara synligt för den drabbade om denne t.ex. loggar in på aktuell internetbank. Då begärande stat kan ha uppfattningen att ett eventuellt beslut om dispositionsförbud inte på något sätt får synas för kunden är det viktigt att den begärande staten informeras om denna risk.

Vid situationer där giltighetstiden beträffande dispositionsförbud börjar närma sig slutet och en begäran om rättslig hjälp från andra staten omöjligen hinner inkomma och/eller översättas innan fristen löper ut bör åklagaren undersöka förutsättningarna för att inleda en svensk förundersökning för penningtvättsbrott och därmed möjliggöra användningen av tvångsmedel. Vanliga regler om förundersökning gäller.

8 Penningbeslag, bättre rätt och skadestånd

De hänvisningar till paragrafer som görs i detta avsnitt avser penningtvättsbrottslagen om inte annat anges.

Penningbeslag får endast användas vid misstanke om brott enligt penningtvättsbrottslagen.

Penningbeslag får användas för att säkra ett framtida *förverkande* av egendom, säkra ett framtida *förvarstagande enligt stöldgodslagen*, och säkra *målsägandens rätt till sin egendom*.

Penningbeslag kan endast avse pengar, fordran eller annan rättighet.

Om penningbeslaget avser en fordran eller annan rättighet ska förbudsmeddelande meddelas.

8.1 Inledning

Många former av brottslig verksamhet skapar brottsvinster och annat utbyte av brott. Det är på mycket goda skäl en huvuduppgift för åklagarväsendet att så långt som möjligt återta brottsutbyte och på andra sätt försvåra för kriminella att tillgodogöra sig vinsterna av brottslig verksamhet. Bestämmelserna om straff och förverkande vid penningtvätt är i detta sammanhang ett viktigt instrument.

12 § Egendom i form av pengar, fordran eller annan rättighet som skäligen kan antas vara föremål för brott enligt denna lag, eller ett motsvarande värde, får tas i beslag (penningbeslag).

Penningbeslag får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

Vid handläggningen av penningbeslag aktualiseras ett antal komplexa frågeställningar när det finns en målsägande som kan tänkas göra anspråk på medel som genom brott har satts in på misstänkts konto. Osäkerheten i den praktiska rättstillämpningen gäller framför allt vilka möjligheter målsäganden har att få sin skada reparerad i dessa fall.

Justitiekanslern (JK) har i ett beslut den 26 november 2019 (se nedan) gett värdefull vägledning. Avsnittet om penningbeslag är tänkt att ge ytterligare vägledning och stöd till åklagare som hanterar frågor om penningbeslag.

En principiellt viktig fråga är om en målsägande kan anses ha bättre rätt till sammanblandade kontomedel. *Vår bedömning* är att målsäganden i vissa fall kan ha bättre rätt till kontomedel som sammanblandats vid omständigheter motsvarande de som framgår av "Saras pengar" NJA 2009 s. 500, se vidare [avsnitt 8.4.2](#).

En följd av detta synsätt blir att åklagares utrymme att besluta om förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken blir något större än vad som annars skulle gälla.

Eftersom det finns situationer vid handläggningen av penningbeslag av kontomedel där rättsläget är oklart, eller i vart fall oprövat, kommer utvecklingen i praxis att bevakas för att därigenom säkerställa verksamhetens behov av rådgivning och vägledning.

8.2 Förutsättningar för penningbeslag

8.2.1 Vilken egendom kan tas i penningbeslag?

Penningbeslag är ett straffprocessuellt tvångsmedel som endast kan användas vid förundersökning om penningtvättsbrott eller näringspenningtvätt i någon form.

Egendom i form av pengar, fordran eller annan rättighet, eller ett motsvarande värde, får tas i penningbeslag. Penningbeslag kan användas för fysiska kontanter men även i förhållande till annat än föremål, såsom t.ex. kontobehållning.

Med pengar avses kontanter liksom elektroniska pengar enligt lagen (2011:755) om elektroniska pengar. Med fordran eller annan rättighet avses i detta sammanhang kontobehållningar, aktiedepåer eller liknande.

8.2.2 Grunderna för penningbeslag

Egendom som skäligen kan antas vara föremål för brott enligt penningtvättsbrottslagen, eller ett motsvarande värde, får tas i penningbeslag. För penningbeslag behöver det inte, som vid förvar/kvarstad enligt rättegångsbalken, finnas någon som skäligen kan misstänkas för brottet. Misstanken ska i stället knytas till egendomen som skäligen ska kunna antas vara föremål för brott enligt penningtvättsbrottslagen.

I penningtvättsbrottslagen finns inte angivet något syfte med penningbeslaget. Många gånger måste en åklagare fatta beslut om penningbeslag i ett initialt skede när underlaget i en utredning är begränsat. Det finns därför anledning för åklagaren att initialt ta ställning till på vilka grunder ett beslut om penningbeslag ska fattas, för att vid ett senare tillfälle undersöka detta närmare när mer omfattande beslutsunderlag har kunnat inhämtats.

Vad gäller grunden för penningbeslag konstaterar JK i sitt beslut i ett initiativärende den 26 november 2019 i dnr 2250-19-2.4.1 ([sammanfattning](#))

[JK:s beslut](#)) att regeln om penningbeslag i första hand tillkommit för att säkra ett framtida beslut om att förverka det som tagits i beslag. I beslutet diskuteras utförligt i vad mån en strikt tolkning i enlighet med det är förenlig med den grundläggande principen om att målsägandens intressen av att återfå eller få kompensation för brottsutbytet, ska ha företräde framför statens intresse av att förverka vinsterna av brott.

I linje med JK:s resonemang bedömer Utvecklingscentrum i samråd med Ekobrottsmyndigheten att tvångsmedlet penningbeslag kan beslutas i syfte att

- säkra ett framtida förverkande av egendom,
- säkra ett framtida förvarstagande enligt stöldgodslagen, och
- säkra målsägandens rätt till sin egendom.

Vid misstanke om penningtvättsbrott avseende kontomedel bör åklagaren under förundersökningen besluta om penningbeslag av kontomedlen för att säkra ett eventuellt framtida sak- eller värdeförverkande (förverkandebeslag). Skälet för detta är att det sällan är uteslutet med en förverkandetalan vid misstanke om penningtvättsbrott.

Det bör samtidigt övervägas om penningbeslaget även ska ske för att säkra målsägandens rätt till egendomen, även kontomedel, i de fall detta bedöms vara möjligt (återställandebeslag). Se [avsnitt 8.4](#) angående vilka förutsättningar som finns för återställandebeslag.

Penningbeslag får endast beslutas om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Vid proportionalitetsbedömningen bör enligt förarbetena hänsyn tas till omständigheter som egendomens värde, hur stark misstanken om penningtvätt är, hur stor risken är för att egendomen undanskaffas om beslut inte fattas och vilken skada penningbeslaget skulle kunna förorsaka egendomens ägare eller den som förfogar över egendomen.

8.2.3 Vem beslutar om penningbeslag?

Det är åklagaren eller undersökningsledaren som beslutar om penningbeslag. Penningbeslag får bara avse sådan egendom som finns tillgänglig. Med detta menas att egendomen ska vara identifierad och tillgänglig för direkt verkställighet hos t.ex. en bank. Bestämmelsen ger alltså ingen möjlighet att söka efter egendom som skulle kunna tas i penningbeslag eller att besluta om penningbeslag av egendom som inte är, men kan komma att bli, tillgänglig för penningbeslag. Vid penningbeslag av exempelvis sedlar och mynt bör gälla vad som gäller för beslag i allmänhet, vilket innebär att exempelvis egendom i ett bankfack blir tillgängligt för beslag först efter att egendomen påträffats efter beslut om husrannsakan i bankfacket. Egendom som omfattas av dispositionsförbud får anses vara tillgänglig för penningbeslag. Likaså torde kontobehållning hos exempelvis en bank anses vara tillgänglig om

bankpersonal i samma stund kan bekräfta att medel finns på kontot så att beslutet omedelbart kan gå i verkställighet.⁸

8.2.4 Förbudsmeddelande vid penningbeslag

Om penningbeslaget avser en fordran eller annan rättighet, exempelvis banktillgodohavanden eller värdepapper på ett värdepapperskonto, ska gäldenären eller annan förpliktigad, dvs. banken, meddelas förbud att fullgöra sin förpliktelse till någon annan än Polismyndigheten. Det är undersökningsledaren eller åklagaren som meddelar ett skriftligt förbudsmeddelande. I den praktiska tillämpningen bör åklagaren sedan kunna delegera åt Polismyndigheten att tillse att gäldenären eller annan förpliktigad får del av förbudsmeddelandet, samt att upprätta beslagsprotokoll.

8.2.5 Underrättelse om penningbeslag till den drabbade

För penningbeslag gäller bestämmelserna om beslag i rättegångsbalken om inte annat föreskrivits i penningtvättsbrottslagen. Detta innebär bl.a. att den från vilket penningbeslaget sker jämlikt 27 kap. 11 § rättegångsbalken ska underrättas om penningbeslaget utan dröjsmål. Vidare har den som har drabbats av penningbeslaget rätt att begära rättens prövning av penningbeslaget. Mallar om underrättelse om penningbeslag till den drabbade finns i Wåns (jfr JO beslut den 21 oktober 2020 i dnr 6005-2018).

8.2.6 Bestämmelser om beslag i 27 kap. rättegångsbalken gäller även för penningbeslag

Det finns inget som hindrar att det i samma förundersökning beslutas dels om penningbeslag avseende viss egendom, dels beslag avseende föremål som tas i beslag enligt reglerna i 27 kap. rättegångsbalken, men det är inte möjligt att tillämpa bestämmelserna samtidigt på samma objekt. I de fall kontanter, t.ex. på grund av fingeravtryck eller för att det rör sig om sedlar ur en viss sifferserie, kan ha betydelse för en brottsutredning samtidigt som de är aktuella för penningbeslag, bör de tas i beslag enligt huvudregeln i 27 kap. 1 § rättegångsbalken.⁹ Skulle utredningsbeslaget hävas kan det bli aktuellt att besluta om penningbeslag. Om penningbeslag som avser värden hävs, upphör verkan av penningbeslaget.

8.3 Praktisk hantering av penningbeslag

Ett beslagtaget föremål ska enligt 27 kap. 10 § RB tas i förvar av den som verkställt beslaget, men kan under vissa förhållanden lämnas kvar i innehavarens besittning. Beslagtagna föremål ska vidare vårdas väl och hållas

⁸ Se JO 2006/07 s 54, som dock gäller sakbeslag.

⁹ Se Justitiedepartementets promemoria, Komplettering av penningtvättsutredningens förslag – en ny möjlighet att säkra egendom, Ju2013/7019/L5, s. 11.

under noggrann tillsyn. Dessa regler gäller i princip även vid penningbeslag. Exempelvis bör penningbeslag av kontanter hanteras enligt huvudregeln och tas i förvar av Polismyndigheten eller annan som verkställt beslaget. Det bör också uppmärksammas att det av Polismyndighetens föreskrifter och Ekobrottsmyndighetens riktlinje framgår att beslagtagna kontanter normalt ska sättas in på ett räntebärande konto i bank.¹⁰

8.3.1 Utlämnande av kontomedel till målsäganden förutsätter att dessa har överförs till Polisen

Det framgår av 13 § andra stycket penningtvättsbrottslagen att om penningbeslaget avser en fordran eller annan rättighet ska gäldenären eller annan förpliktad, exempelvis en bank, meddelas förbud att fullgöra sin förpliktelse till någon annan än Polismyndigheten.

Polismyndigheten är i sin egenskap av beslagsmyndighet ansvarig för verkställigheten av penningbeslaget. I vissa situationer är kontomedlen i penningbeslag kvar hos verksamhetsutövaren (vanligtvis en bank eller motsvarande) och i andra situationer förs kontomedlen över till ett konto som Polismyndigheten förfogar över.

En förutsättning för att kontomedel som har tagits i penningbeslag ska kunna lämnas ut till någon annan än kontoinnehavaren är att kontomedlen har överförs från verksamhetsutövaren till Polismyndigheten senast innan penningbeslaget hävs. Detta gäller oavsett om rätten har beslutat om att målsäganden har bättre rätt till kontomedlen, eller om åklagaren beslutar att häva penningbeslaget och lämna ut kontomedlen till någon annan än kontohavaren i enlighet med bestämmelserna i 27 kapitlet rättegångsbalken. Innan åklagaren beslutar om att häva ett penningbeslag till annan än kontohavaren bör åklagaren försäkra sig om att kontomedlen har förts över till Polismyndighetens vård.

8.4 Har målsäganden bättre rätt till kontomedlen?

En vanligt förekommande frågeställning vid penningbeslag där det finns en utpekad målsägande är i vad mån målsäganden kan ha bättre rätt till kontomedel som finns i penningbeslag.

En målsägande kan ha bättre rätt än en misstänkt till medel på misstänkts konto. En ägare som har frånhänts lös egendom genom ett brott har under vissa förutsättningar rätt att få tillbaka egendomen. Enligt allmänna principer består ägarens rätt till brottsbytet – med de undantag som följer av 3 och 4 §§ lagen (1986:796) om godtrosförvärv av lösöre – så länge det rör sig om egendom med fortsatt identifierbarhet (jfr "Det utlånade kontot" NJA 2017 s. 1053 och "Saras pengar" NJA 2009 s. 500).

¹⁰ FAP 102-2, Polismyndighetens författningssamling PMFS 2017:4 om beslag m.m. och EBMR 2014:2.

Huvudregeln enligt den s.k. specialitetsprincipen är att när identifierbarheten har gått förlorad vid sammanblandning så innebär det att äganderätten gått förlorad och därmed även rätten till vindikation.

HD skapade emellertid i NJA 2009 s. 500 ett undantag från specialitetsprincipens identitetskrav. HD slog fast att en ägare som har frånhänts kontomedel genom brott kan ha bibehållen äganderätt, och därmed vindikationsrätt, till ett belopp motsvarande vad ägaren frånhänts även när kontomedlen har sammanblandats med gärningsmannens egna medel.

När en enskild har frånhänts kontomedel genom brott torde det dock ofta förhålla sig så att målsägandens rätt till viss egendom, eller till ett belopp ur sammanblandade medel, har gått förlorad genom att flertalet uttag och insättningar har skett på kontot. I sådana fall övergår målsägandens ägaranspråk till en fordran, ett skadeståndsanspråk, gentemot gärningsmannen.

8.4.1 Bättre rätt för målsäganden till identifierbara kontomedel (surrogation)

Frågan om kontomedel i de enskilda fallen är identifierbara eller inte måste med nödvändighet avgöras från fall till fall. Vid följande omständigheter kan målsäganden ha bibehållen äganderätt till identifierbara kontomedel genom s.k. surrogation och därmed ha möjlighet att vindicera surrogatet genom en talan om bättre rätt:

- Målsägandens kontomedel har satts in på ett tomt konto, eller
- Målsägandens kontomedel har satts in på olika tomma konton i en sammanhängande kedja av transaktioner.

Bättre rätt genom surrogation förutsätter inte nödvändigtvis att kontomedel har satts in på ett konto med noll i kontobehållning

Surrogation förutsätter enligt HD i NJA 2009 s. 500 att målsägandens kontomedel har satts in på ett "tomt" konto. HD anförde i det aktuella målet att målsäganden haft rätt till medlen genom surrogation om inga andra medel än målsägandens funnits på de aktuella kontona under relevant tid. Frågan uppkommer då om det för surrogation krävs att det konto där medlen sätts in är helt tomt, alltså har noll i kontobehållning?

I praktiken är ett bankkonto sällan helt tomt, utan innehåller många gånger i vart fall en obetydlig summa i förhållande till den insättning som har skett, eller så består kontobehållningen av uppbyggnad av ränta på allt ifrån några kronor till några ören. En alltför restriktiv syn på när surrogation kan anses föreligga kan leda till ett orimligt synsätt genom att kontomedel om 100 000 kronor då skulle anses vara sammanblandade med gärningsmannens medel även när kontobehållningen endast består av några kronor eller ören. Frågan berördes inte uttryckligen i NJA 2009 s. 500. Rättsläget vad gäller möjligheterna till surrogation när ett konto inte är helt tomt får därför anses vara något oklart.

Enligt *vår bedömning* bör surrogation rimligen kunna komma ifråga under vissa omständigheter även när behållningen på gärningsmannens konto uppgår till ett försumbart belopp i förhållande till insättningen av målsägandens kontomedel, eller när kontobehållningen består av rena bagatellartade belopp. Detta synsätt får anses vara i linje med vad referenten, justitierådet Stefan Lindskog som tillhörde HD:s majoritet i NJA 2009 s. 500, tillade för egen del i ett särskilt yttrande till beslutet när han bl.a. diskuterade ytterligare förutsättningar för surrogation.

8.4.2 Bättre rätt för målsäganden till ett belopp ur sammanblandade kontomedel

En central frågeställning i NJA 2009 s. 500 är den om en målsägande under vissa omständigheter kan ha bättre rätt till sammanblandade kontomedel. Eftersom målet i HD gällde ett överklagat utskökningsärende och berör sakrättsliga principer kan det finnas anledning att i denna framställning, som i första hand riktar sig till åklagare som handlägger målsägandanspråk om bättre rätt i samband med brottmål, förtydliga vår uppfattning av innebörden av HD:s beslut i dessa delar.

Innebär NJA 2009 s. 500 att en målsägande kan ha bättre rätt till sammanblandade kontomedel?

Vår bedömning är att målsäganden kan ha bättre rätt till sammanblandade kontomedel vid omständigheter motsvarande de som framgår av NJA 2009 s. 500.

Det är vidare vår uppfattning att de principer HD ger uttryck för i NJA 2009 s. 500 borde kunna tillämpas även i andra liknande situationer, exempelvis när det finns flera målsäganden.

Under vilka omständigheter kan målsäganden ha bättre rätt till sammanblandad egendom?

Betydelsen av HD:s beslut vid handläggning av målsägandens anspråk avseende bättre rätt till kontomedel i samband med brottmål kan sammanfattas på följande sätt.

Om målsäganden har frånhänts kontomedel genom brott och kontomedlen har sammanblandats med en avgränsad del av gärningsmannens egna medel, kan målsäganden ha bättre rätt till ett belopp ur de sammanblandade medlen motsvarande vad målsäganden har frånhänts.

Målsäganden har dock inte rätt till större belopp än vad de sammanblandade medlen som lägst uppgått till under sammanblandningstiden.

Om medlen har säkrats hos gärningsmannen mycket kort tid efter gärningen kan målsäganden ha bättre rätt till medlen oberoende av om dessa kan anses avgränsade från gärningsmannens övriga förmögenhet.

Närmare om innebörden av NJA 2009 s. 500

HD skapade i NJA 2009 s. 500 ett undantag från specialitetsprincipens identitetskrav. Undantagsregeln innebär att en målsägande som frånhänts egendom genom brott under vissa omständigheter kan ha bibehållen äganderätt, och därmed vindikationsrätt, till ett belopp motsvarande vad ägaren frånhänts, när kontomedlen har sammanblandats med gärningsmannens egna medel. HD formulerade sin rättsgrundsats på följande vis:

”Mot bakgrund av det anförda bör gälla, att om icke anförtrödda penningmedel blandas samman med en avgränsad del av gärningsmannens egna medel, ägaren ur de sammanblandade medlen ska framför kontohavaren och dennes borgenärer förbehållas ett belopp svarande mot vad han frånhänts.”

Till precisering av den fastslagna principen anförde HD att det saknar betydelse huruvida fråga är om stöld av sedlar eller en brottslig kontou överföring, att separationsrätt [som förutsätter bättre rätt] i regel förutsätter att de tillgripna medlen ingår som en delmängd av de medel ur vilka separation begärs samt att av detta följer att separation inte kan ske av ett större belopp än vad de sammanblandade medlen som lägst uppgått till under sammanblandningstiden.

Den ”lägsta saldo-princip” som HD gav uttryck för innebär att målsäganden inte kan vindicera ett högre belopp än vad som funnits på kontot under sammanblandningstiden. Om kontobehållningen vid något tillfälle efter det att sammanblandningen ägt rum har varit noll, har målsägandens ägaranspråk i dess helhet övergått till en fordran, ett skadeståndsanspråk, gentemot gärningsmannen.

En annan innebörd av uttalandena i HD:s beslut är att om kontomedel som frånhänts målsäganden och sammanblandats med gärningsmannens medel säkras mycket kort tid efter gärningen, behöver egendomen inte vara avgränsad från gärningsmannens övriga förmögenhet.

Har HD:s praxis på senare år förändrat möjligheten för målsäganden att vindicera ett belopp ur sammanblandade medel?

Vår bedömning är att målsägandens möjlighet att vindicera ett belopp ur sammanblandade medel inte har förändrats av HD:s praxis på senare år.

Under senare år har frågan om vindikation av kontomedel berörts i NJA 2017 s. 1053 där fråga var om skadeståndsskyldighet vid penningtvättsbrott. I avgörandet redogjorde HD bl.a. för hur brottsbyttets rättsliga identitet under vissa förutsättningar kan övergå till annan identifierbar egendom enligt allmänna rättsprinciper om surrogation, och hänvisade därvid till NJA 2009 s. 500. HD berörde emellertid inte vindikation av ett belopp ur sammanblandade medel.

När JK i sitt beslut i initiativärendet från november 2019 behandlar möjligheten till vindikation av kontomedel omnämns inte heller där målsägandens möjlighet att vindicera ett belopp ur sammanblandade medel. Endast möjligheten till vindikation av kontomedel vid surrogation berörs.

Med anledning av detta uppstår frågan om HD:s senare praxis på något sätt har förändrat synen på möjligheterna till vindikation av sammanblandade medel.

Att HD i NJA 2017 s. 1053 stannade vid att konstatera att det är möjligt att vindicera ett surrogat beror sannolikt på att kontorörelserna på det i målet aktuella kontot till vilket målsägandens kontomedel överfördes, var sådana att kontomedlen ansågs utgöra ett surrogat (jfr p 27):

”De rörelser som har förekommit på kontot leder närmast till bedömningen att, enligt vad som allmänt gäller vid surrogation, de medel som fördes från kontot till [gärningsmannen] I.F:s konto utgjorde bankens egendom.”

De avsnitt i JK:s beslut i initiativärendet som berör möjligheten till vindikation av surrogat, men inte nämner vindikation av sammanblandade medel, är i stora avseenden ett återgivande av delar av p 15 och p 23 i NJA 2017 s 1053. Några långtgående slutsatser av varför JK utelämnar frågan om vindikation av sammanblandade medel i sitt beslut låter sig därför inte göras.

8.4.3 Hur långt sträcker sig målsägandens rätt till sammanblandade kontomedel?

Även om frågan om målsägandens rätt till sammanblandade medel har behandlats i NJA 2009 s. 500 och många år har förflutit sedan HD:s beslut, kvarstår alltså en hel del frågetecken. Många av de situationer som aktualiseras vid handläggningen av penningtvättsärenden, där kontomedel har frånhänts målsäganden genom brott, skiljer sig i något avseende från de omständigheter som var för handen i NJA 2009 s. 500. Det finns emellertid ytterst få avgöranden där dessa frågor har prövats av domstol. Det får därför anses vara angeläget att målsägandens rätt till sammanblandade medel i olika situationer i större utsträckning prövas i domstol.

Åklagaren bör därför överväga att få till stånd en prövning i domstol av frågan under vilka omständigheter målsäganden kan ha bättre rätt till sammanblandade kontomedel i olika situationer, om detta bedöms vara lämpligt i det enskilda ärendet.

Åklagaren bör även överväga att i andra hand föra målsägandens talan om skadestånd om förutsättningar för detta bedöms finnas och utgången i målet såvitt avser yrkandet om bättre rätt framstår som oviss (se [8.7 Talan om skadestånd](#)) I sista hand bör åklagaren överväga att yrka att egendomen ska förverkas (se [8.9 Hur bör talan utformas om åtal väcks?](#)).

8.4.4 Åklagaren bör inte föra målsägandens talan om bättre rätt när målsäganden har förlorat sin vindikationsrätt

I många fall när en målsägande har frånhänts kontomedel genom brott torde det förhålla sig så att flertalet transaktioner har ägt rum på mottagarens konto efter det att målsägandens kontomedel sattes in. Om det står klart att målsägandens vindikationsrätt till viss egendom, eller till ett belopp ur sammanblandade medel, har gått förlorat har målsägandens ägaranspråk

övergått till en fordran på skadestånd gentemot gärningsmannen. Det saknas då förutsättningar att föra målsägandens talan om bättre rätt till kontomedel och åklagaren bör istället överväga att föra målsägandens talan om skadestånd. Grunden för skadeståndstalan bör inte endast vara det angivna brottet utan det bör också framgå att misstänkts åtgärder med egendomen inneburit att målsägandens äganderätt till egendomen gått förlorad.

8.5 Utlämnande av kontomedel enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken

8.5.1 27 kap. 4 a § rättegångsbalken kan tillämpas vid penningbeslag

I initiativärendet från november 2019 utvecklar JK skälen till varför bestämmelsen i 27 kap. 4 a § rättegångsbalken om förtida utlämnande bör kunna tillämpas även för att återlämna kontomedel till en målsägande som har frånhänts dessa genom brott (se särskilt [avsnitt 5.5 i JK:s beslut](#)). JK:s bedömning är förenlig med lagstiftarens grundläggande ambition att göra det enklare för brottsoffer att snabbare få tillbaka den egendom som frånhänts dem genom brott.

Om åklagaren anser det vara uppenbart att målsäganden har bättre rätt till kontomedlen finns det inte skäl att förverka egendomen. Bestämmelsen i 27 kap. 4 a § rättegångsbalken kan därmed anses vara tillämplig och penningbeslaget kan bestå på den grunden att kontomedlen ska återställas till målsäganden.

Förtida utlämnande förutsätter uppenbara fall

Bestämmelsen i 27 kap. 4 a § rättegångsbalken om förtida utlämnande är skapad för uppenbara fall av s.k. återställandebeslag. Den är på inget sätt avsedd att ge stöd för att åklagaren ska ta ställning till civila tvister. Ett utlämnande med stöd av regeln har inte heller någon rättskraft, inte ens om beslutet efter prövning enligt 27 kap. 6 § rättegångsbalken fastställs av domstol. Ett utlämnande med stöd av bestämmelsen innebär dock att den hos vilken beslaget är gjort måste vidta rättsliga åtgärder för att hävda sitt anspråk på egendomen.

Förtida utlämnande är avsett att användas vid uppenbara fall, och kravet på uppenbarhet har satts högt (jfr "Saga 27" NJA 2008 s. 282). Om endast målsäganden gör anspråk på egendomen är emellertid rekommendationen att förtida utlämnade bör ske om inget hindrar det.

När åklagaren gör sin bedömning av om det finns förutsättningar att lämna ut i penningbeslag tagna kontomedel i förtid bör åklagaren bland annat beakta följande frågeställningar vid sin bedömning:

- att det står klart att egendomen frånhänts målsäganden genom brott,
- att omständigheterna ger underlag för en talan om bättre rätt och

- att det är klarlagt att ett utlämnande inte riskerar inkräkta på andra brottsoffers motsvarande rätt att vindicera kontomedel.

Det bör av åklagarens beslut tydligt framgå om kontohavaren har av sagt sig alla anspråk på kontomedlen i penningbeslag och medgett att dessa lämnas ut till målsäganden.

Egendomen ska ha fränhänts målsäganden genom brott

Det är åklagarens bedömning av om det står klart att egendomen i penningbeslag har fränhänts målsäganden genom brott som bestämmelsen tar sikte på. Uppenbara fall innebär vanligtvis att ingen har ifrågasatt att exempelvis ett bedrägeri har begåtts där målsäganden fränhänts kontomedel. Så snart det finns tveksamheter kring, eller rimliga invändningar mot att målsäganden inte har fränhänts kontomedlen finns det anledning för åklagaren att vara försiktig i sin bedömning.

Omständigheter som ger underlag för en talan om bättre rätt

Ett förtida utlämnande förutsätter att kontomedlen i penningbeslag med fog kan sägas vara målsägandens, och inte bara målsägandens skadeståndsfördran. Det framgår av [avsnitt 8.4](#) vilka omständigheter som bör kunna grunda ett yrkande om bättre rätt till kontomedel på gärningsmannens konto.

När målsägandens kontomedel har satts in på ett tomt konto råder det inga tveksamheter om att målsäganden kan ha bättre rätt till dessa. I de fall omständigheterna motsvarar de i NJA 2009 s. 500 är vår bedömning att målsäganden också bör kunna ha bättre rätt till sammanblandade kontomedel. Men det är inte svårt att föreställa sig talrika situationer där omständigheterna skiljer sig åt från det fall som HD prövade, vilket gör rättsläget betydligt mer osäkert.

Det går inte att komma ifrån att den här betydande osäkerheten om rättsläget måste återverka på möjligheterna att i förtid lämna ut det som har tagits i penningbeslag till målsäganden.

Ett utlämnande får inte inkräkta på andras rätt till kontomedlen

Ett förtida utlämnande förutsätter att det är klarlagt att det inte finns några andra brottsoffer med bibehållen äganderätt till medel på penningtvättarens konto och vars rätt kan äventyras genom utlämnandet.

8.5.2 Kan egendom i penningbeslag lämnas ut till målsäganden utan medgivande?

Bestämmelsen om förtida utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken ska tillämpas restriktivt när den som drabbats av beslaget motsätter sig det. Som exempel på när ett utlämnande kan ske även när det inte är medgivet är när den hos vilken beslaget har gjorts vidgår att han olovligen har tagit egendomen, men ändå motsätter sig att egendomen lämnas ut till målsäganden (jfr prop. 2002/03:17 s. 42).

Det är inte möjligt att godtrosförvärva stöldgods (med beaktande av vissa tidsfrister), men samma sak gäller inte vid bedrägerier som får anses vara den vanligast förekommande brottslighet som resulterar i penningbeslag med en identifierad målsägande. Vidare är de bedömningar som måste göras för att utreda vem som har bättre rätt till kontomedel många gånger betydligt mer grannliga än om saken gäller ett föremål. Av detta följer att utrymmet för att lämna ut kontomedel i penningbeslag till målsäganden är mycket begränsat så snart kontohavaren motsätter sig det. Sådana beslut måste därför föregås av synnerligen omsorgsfulla överväganden beträffande de rättsliga förutsättningarna och omständigheterna i ärendet. Åklagaren bör i det sammanhanget särskilt beakta att målsäganden riskerar att behöva stå för rättegångskostnaderna om kontohavaren skulle ha framgång efter att ha begärt domstolens prövning av åklagaren beslut om förtida utlämnande.

För ytterligare vägledning och flödesschema avseende utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken, se avsnitt 18 i [Beslagshandboken](#).

8.6 Talan om bättre rätt

När åklagaren väcker talan om bättre rätt till kontomedel är det fråga om en fastställelsetalan. Åklagaren kan emellertid överväga att i stället föra en fullgörelsetalan mot den tilltalade om att kontomedlen ska utges till målsäganden trots att den tilltalade inte förfogar över kontomedlen då egendomen är i beslag hos Polismyndigheten. Detta då en fullgörelsetalan kan vara mer fördelaktig för målsäganden eftersom den resulterar i en exekutionstitel som kan användas om egendomen av misstag skulle lämna ut till den tilltalade (jfr Roberth Nordh, Praktisk process III, 3 uppl. 2019, s. 39 f.).

Med stöd av detta resonemang kan åklagaren i samband med talan om bättre rätt yrka att kontomedlen ska lämnas ut till målsäganden och att penningbeslaget ska bestå fram till laga kraft. För det fall yrkandet om bättre rätt har medgivits bör åklagaren kunna yrka att penningbeslaget omedelbart ska lämnas ut till målsäganden och beslaget hävas trots att domen inte har vunnit laga kraft.

För ytterligare vägledning avseende alternativa grunder för yrkanden om bättre rätt, se avsnitt 19 och 20 i [Beslagshandboken](#).

8.7 Talan om skadestånd

HD har uttalat sig i frågor om penningtvätt och skadestånd. Skadeståndsskyldighet förutsätter att gärningsmannen har vidtagit åtgärder som på olika sätt kan göra det påtagligt svårare för målsäganden att få sin skada reparerad. Att penningtvättaren vidtar åtgärder som bidrar till att vindikationsrätten går förlorad kan ge upphov till skadeståndsskyldighet, se NJA 2017 s. 1053 p 22 och 25-26. Se även "Tandvårdsstödet" NJA 2020 s. 344.

Som HD:s avgöranden får förstås saknas rätt till skadestånd när gärningsmannen inte har gjort mer än upplåtit kontot för de brottsligt åtkomna medlen, som finns kvar på kontot.

När det gäller situationer där kontohavaren endast har upplåtit kontot för de brottsligt åtkomna medlen utan att några uttag eller överföringar från kontot har gjorts borde ett skadeståndsansvar ändå kunna aktualiseras om målsägandens vindikationsrätt har gått förlorad genom mottagandet.

Som framgår i [avsnitt 8.4.2](#) är vår uppfattning att en sammanblandning med gärningsmannens medel inte utgör något principiellt hinder mot att målsäganden kan vindicera ett belopp ur den sammanblandade egendomen. Det kan dock tänkas uppstå situationer där en domstol skulle kunna komma fram till att målsägandens vindikationsrätt har gått förlorad vid en sammanblandning under vissa omständigheter. Om så skulle vara fallet borde ett skadeståndsansvar inte kunna uteslutas.

8.8 Kombinerad talan om bättre rätt och skadestånd

Åklagaren bör överväga att kombinera en talan om bättre rätt till kontomedel med en talan om skadestånd om endast en del av de kontomedel som frånhänts målsäganden är identifierbara med bibehållen vindikationsrätt (jfr exempel 3 nedan).

Möjligheten för åklagaren att föra målsägandens talan om bättre rätt, skadestånd, eller bättre rätt och skadestånd i kombination kan exemplifieras med följande tre exempel. Exempelen är på inget sätt uttömmande utan syftar endast till att åskådliggöra de överväganden som kan aktualiseras.

En målsägande har frånhänts 100 000 kr genom ett bedrägeri och kontomedlen har överförts till en penningtvättares konto.

1. Gärningsmannens konto var tomt när målsägandens 100 000 kr mottogs på kontot:
 - Målsäganden har bibehållen äganderätt till surrogatet och kan vindicera 100 000 kr. Åklagaren kan föra målsägandens talan om bättre rätt. Samma sak gäller om kontomedlen överförts till olika tomma konton i en sammanhängande kedja av transaktioner.
2. Saldot på gärningsmannens konto har vid något tillfälle efter mottagandet av målsägandens 100 000 kr varit noll:
 - Målsägandens vindikationsrätt har gått förlorad och en talan om bättre rätt är inte möjlig. Målsägandens äganderätt har istället övergått till en fordran (skadestånd) gentemot gärningsmannen på 100 000 kr och åklagaren kan föra talan om skadestånd.
3. Gärningsmannens konto var tomt när målsägandens 100 000 kr mottogs och därefter har 50 000 kr tagits ut eller överförts från

gärningsmannens konto. Kvarstående saldo på gärningsmannens konto är 50 000 kr:

- Åklagaren kan föra målsägandens talan om bättre rätt och vindicera 50 000 kr och kan även föra talan om skadestånd om 50 000 kr gentemot gärningsmannen.

8.9 Hur bör talan utformas om åtal väcks?

Om åklagaren vid väckande av åtal bedömer att målsäganden har bättre rätt till kontomedlen – alltså om kontobehållningen och rörelserna på kontot medger att kontomedlen fortfarande kan identifieras som målsägandens – bör åklagaren i första hand föra målsägandens talan om bättre rätt och yrka att penningbeslaget ska bestå till dess att domen vinner laga kraft för att säkra målsägandens rätt.

Åklagaren bör alltid överväga behovet av att i andra hand föra talan om skadestånd på grund av brott och i så fall även yrka kvarstad.

Åklagaren bör härutöver alltid överväga att framställa ett yrkande om förverkande enligt penningtvättsbrottslagen eftersom talan om bättre rätt eller skadestånd skulle kunna komma att ogillas helt eller delvis. Eftersom statens anspråk på att förverka i penningbeslag tagna kontomedel får stå åt sidan för målsägandens anspråk till kontomedlen, bör yrkandet om förverkande prövas i sista hand (jfr 36 kap. 1 a § brottsbalken).

Om åklagaren bedömer det vara uppenbart att målsägandens talan om skadestånd kan komma att vinna bifall och att tillräckliga förutsättningar för att säkra kontomedlen genom förvar och kvarstad föreligger, bör åklagaren överväga att avstå från att framställa ett yrkande om förverkande. Åklagaren bör då istället överväga att senast i samband med att åtal väcks häva penningbeslaget och säkra målsägandens anspråk genom att ta kontomedlen i förvar och yrka att rätten förordnar om kvarstad.

8.10 Talan om skadestånd och flera målsäganden med konkurrerande anspråk

I vissa fall kan flera målsäganden och exempelvis en bank ha konkurrerande skadeståndsanspråk med anledning av samma brottsliga gärning. Vid s.k. vishingbedrägerier förs målsägandens pengar vanligtvis över till flera olika personers konton som var och en gör sig skyldiga till penningtvättsbrott. Ofta utreds och åtalas dessa penningtvättsbrott var för sig.

Med anledning av de frågeställningar som kan uppstå i dessa situationer bör åklagaren i vissa fall överväga att föra talan om skadestånd baserat på kvotdelar enligt den modell som presenteras nedan. Detta förutsätter dock dels att såväl målsäganden som banken under förundersökningen har tillfrågats om de vill att deras talan om skadeståndsanspråk förs baserat på kvotdelar,

dels att de samtycker till detta. Vill någon målsägande att talan om skadestånd inte förs på detta vis får åklagaren ta ställning till om det är möjligt att föra målsägandens talan.

Exempel

Målsäganden A luras av B att föra över sammanlagt 120 000 kr. Pengarna förs över till åtta olika kontoinnehavare (C – J) som tar emot 15 000 kr var på sina respektive konton. Det har alltså begåtts ett bedrägeri och åtta penningtvättsbrott.

A blir ersatt av banken med 108 000 kr men får själv stå för 12 000 kr (en sorts "självrisk").

Penningtvättare C åtalas för penningtvättsbrott avseende de 15 000 kr som han har tvättat. Pengarna finns inte kvar på C:s konto. Både A och banken vill ha ersättning för sin respektive skada.

Utgångspunkter:

- C är inte skadeståndsskyldig för mer än de 15 000 kr som hans penningtvättsbrott avser.
- C är inte solidariskt skadeståndsansvarig med övriga penningtvättare eftersom de inte har orsakat samma, utan olika skador.
- C kan däremot bli solidariskt skadeståndsansvarig med B (bedragaren) upp till 15 000 kr.

Enligt vår uppfattning bör skadeståndet fördelas enligt följande

Skadeståndet bör fördelas proportionerligt mellan A och banken och beräknas utifrån kvotdelar med utgångspunkt i hur stor deras respektive skada är.

Penningtvättaren C har tagit emot och är skadeståndsansvarig för 15 000 kr av det totala beloppet om 120 000 kr. Det innebär att C svarar för 12,5 procent av den totala skadan ($15\,000 / 120\,000 = 0,125$).

A har lidit en total skada om 12 000 kr. C är skadeståndsansvarig för 12,5 procent av den skadan, dvs. 1 500 kr ($0,125 \times 12\,000$).

Banken har lidit en total skada om 108 000 kr. C är skadeståndsansvarig för 12,5 procent av den skadan, dvs. 13 500 kr ($0,125 \times 108\,000$).

Framställs skadeståndsyrkandena på samma sätt mot samtliga penningtvättare kommer både banken och A att slutligen kunna få ersättning för hela sin skada. I förekommande fall bör, som framgått ovan, skadestånd yrkas av respektive penningtvättare solidariskt med bedragaren B.

Om skadestånd yrkas enligt ovan kan åklagaren normalt sett föra både bankens och den enskilda målsägandens (A:s) talan. Se vidare [RättsPM 2018:2 Skadestånd – om åklagarens uppgift att föra målsägandens talan](#).

8.11 Förverkande utan samband med åtal

Om åtal för penningtvättsbrott inte väcks och kontomedel finns i penningbeslag bör åklagaren i vissa fall överväga att väcka särskild talan hos tingsrätten om förverkande enligt lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. (förfarandelagen).

Förverkande enligt förfarandelagen kan aktualiseras när lagföring av den misstänkte inte kan ske då denne inte har kunnat anträffas, eller vid åtalsunderlåtelse. Ett förverkande förutsätter med andra ord att åklagaren utifrån den befintliga utredningen kan konstatera att ett penningtvättsbrott har begåtts. Innan åklagaren överväger att väcka särskild talan om förverkande bör denne försäkra sig om att det inte finns något känt målsägandanspråk avseende kontomedlen. Skulle målsäganden i ett senare skede inkomma med ett anspråk kan 36 kap. 17 § brottsbalken aktualiseras.

Utgångspunkten enligt förfarandelagen är att rätten prövar frågan om förverkande av egendom till det allmänna när frågan inte rör någon som är tilltalad för brott. Åklagaren får emellertid pröva frågan om förverkande om det som ska förverkas inte uppgår till betydande belopp eller det inte finns andra särskilda skäl för att rätten ska besluta om förverkande. Mot bakgrund av att förverkande av kontomedel kan ge upphov till flera svåra överväganden bör åklagaren som utgångspunkt väcka särskild talan om förverkande hos tingsrätten istället för att själv besluta om förverkande.

8.12 Utlämnande av kontomedel enligt 27 kap. 8 och 8 a §§ rättegångsbalken

Om kontomedel i penningbeslag inte ska lämnas ut till målsäganden i enlighet med 27 kap. 4 a § rättegångsbalken är utgångspunkten enligt 27 kap. 8 och 8 a §§ rättegångsbalken att egendomen ska lämnas ut till den hos vilken beslaget gjorts, i vanliga fall kontohavaren.

Om inte kontohavaren gör anspråk på kontomedlen, eller det inte kan utredas hos vem penningbeslaget gjorts, ska kontomedlen lämnas ut till den som har visat sannolika skäl för sin rätt till dessa.

I praktiken torde det vara svårt att se en situation där åklagaren kan lämna ut kontomedel enligt 27 kap. 8 och 8 a §§ rättegångsbalken till annan än kontohavaren om åklagaren har bedömt att det inte finns förutsättningar att lämna ut kontomedlen till målsäganden enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken.

Notera att om något beslut om utlämnande enligt 27 kap. 4 a § rättegångsbalken inte har fattats och det finns flera anspråk på kontomedlen när åklagaren ska lägga ner en förundersökning och häva ett penningbeslag, får beslaget enligt 27 kap. 8 § tredje stycket rättegångsbalken hävas först tre veckor efter det att den som har framställt anspråket har underrättats om att beslaget kan

komma att hävas. På så vis får den som anser sig ha rätt till egendomen möjlighet att vidta åtgärder för att säkra anspråket på annat sätt.

8.13 Penningbeslag på begäran av annan stat

Som framgår av handboken [Internationell rättslig hjälp i brottmål](#) får beslag enligt lagen (2000:562) om internationell rättslig hjälp i brottmål (LIRB) även anses omfatta penningbeslag för egendom som misstänks vara föremål för penningtvätt eller avsedd för finansiering av terrorism. Således kan penningbeslag på begäran av utländsk stat göras och hanteras enligt reglerna i LIRB (se mer i nyss nämnda handbok).

Från den 19 december 2020 är Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2018/1805 av den 14 november 2018 om ömsesidigt erkännande av beslut om frysning och beslut om förverkande (EU-förordningen) direkt tillämplig i svensk nationell rätt. Samma dag föreslås en lag med kompletterande bestämmelser till EU-förordningen träda i kraft i enlighet med förslaget i prop. 2019/20:198.

Detta innebär att åklagare kan komma att behöva besluta om erkännande och verkställighet i Sverige av ett beslut om frysning eller ett beslut om förverkande från en annan medlemsstat. Mot bakgrund av detta bör åklagare känna till att det kan komma att bli aktuellt att ta ställning till olika tvångsmedel, bl.a. penningbeslag, vid erkännande av beslut enligt EU-förordningen.

Ytterligare information och handböcker om internationella frågor finns på ämnessidan för internationellt rättsligt samarbete på Rånet och Ekonätet.

9 Förverkande och förvar enligt stöldgodslagen

De hänvisningar till paragrafer som görs i detta avsnitt avser penningtvättsbrottslagen.

Egendom som varit föremål för penningtvättsbrotten i 3–6 §§, samt utbyte eller ersättning för kostnader, eller dess värde, ska förverkas om det inte är uppenbart oskäligt.

Pengar eller annan egendom som varit föremål för näringspenningtvätt kan inte förverkas utan ska tas i förvar enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.

Förverkande kan ske mot penningtvättaren även om denne inte äger egendomen. Risken för dubbelförverkande måste dock uppmärksammas.

Grovt penningtvättsbrott och grov näringspenningtvätt kan vara förverkandeutlösande brott enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken.

Penningtvättsbrott och näringspenningtvätt av normalgraden kan vara förverkandeutlösande brott enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken om brotten utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form.

Utbyte från skattebrott bör endast undantagsvis förverkas.

Avsnittet behandlar förverkande enligt penningtvättsbrottslagen och förvar enligt stöldgodslagen. Det ska uppmärksammas att det också kan bli aktuellt att använda bestämmelsen om utvidgat förverkande av utbyte av brottslig verksamhet, eller att låta annan myndighet ta hand om egendomen inom ramen för myndighetssamverkan, se [Brottsutbyteshandboken](#).

9.1 Förverkande av egendom som varit föremål för brott m.m. (9 §)

9 § Om det inte är uppenbart oskäligt, ska följande egendom förklaras förverkad:

1. pengar eller annan egendom som varit föremål för brott enligt 3, 4, 5 eller 6 § eller, med undantag för näringspenningtvätt, 8 § eller värdet av sådan egendom,
2. utbyte av brott enligt denna lag, och

3. vad någon tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott enligt denna lag eller värdet av det mottagna, om mottagandet utgör brott enligt denna lag. [...]

Pengar eller annan egendom som varit *föremål för brott enligt 3, 4, 5 eller 6 §* eller *värdet* av sådan egendom ska förklaras förverkade om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller för *utbyte av brott enligt penningtvättsbrottslagen* och vad någon tagit emot som *ersättning för kostnader* i samband med ett brott enligt penningtvättsbrottslagen, eller *värdet* av det mottagna om mottagandet utgör brott enligt penningtvättsbrottslagen.

Egendom som varit föremål för brott enligt penningtvättsbrottslagen utgör inte utbyte av penningtvättsbrottet utan utbyte av ett förbrott. För att säkerställa att sådan egendom kan förverkas direkt hos penningtvättaren och inte bara hos gärningsmannen för förbrottet har förverkandereglerna i 36 kap. brottsbalken kompletterats (se [avsnitt 9.3](#)).

Egendomen kan förverkas också i fall där egendomen varit föremål för försök, förberedelse eller stämpling till penningtvättsbrott eller grovt penningtvättsbrott. Som exempel anges i förarbetena en situation där någon som innehar egendomen ber att få en transaktion utförd av en bank men av banken förvägras transaktionen.

Det bör särskilt noteras att förverkandebestämmelsen inte gäller för egendom som varit föremål för näringspenningtvätt eller för försök, förberedelse eller stämpling till näringspenningtvätt. En bestämmelse om att egendom som varit föremål för näringspenningtvätt i stället kan tas i förvar enligt stöldgodslagen finns intagen i 9 § andra stycket penningtvättsbrottslagen. Förverkande vid näringspenningtvätt kan däremot ske av utbyte av brott enligt penningtvättsbrottslagen och vad någon tagit emot som ersättning för kostnader i samband med sådant brott.

Förverkande ska ske om det inte är uppenbart oskäligt. Vid denna bedömning ska enligt förarbetena beaktas vilket värde egendomen har i förhållande till brottets straffvärde och den ekonomiska situationen hos den som begått brottet. Presumtionen för förverkande är dock stark.

Förverkande enligt 36 kap. 1 b § brottsbalken ska ske om det inte är oskäligt, vilket alltså är en svagare presumtion än vid förverkande enligt i 9 § penningtvättsbrottslagen. HD har i NJA 2016 s. 641 (p. 14) uttalat att det vid skälighetsbedömningen i allmänhet inte bör få någon betydelse, när det gäller förverkande som endast innebär ett ianspråktagande av utbyte av brottslig verksamhet och som sker hos gärningsmannen, att straffvärdet för det förverkandeutlösande brottet är lågt. I målet dömdes den tilltalade för främst

narkotikabrottslighet till fängelse i tre månader. Förverkande av 7 900 kronor i sedlar ansågs i detta fall inte vara oskäligt.¹¹

Av betydelse för bedömningen är även om det är fråga om ett uppsåtligt brott eller ett brott som begåtts av oaktsamhet. Vid oaktsamhetsbrott bör förverkande kunna underlåtas i fler fall än när det gäller uppsåtliga brott (jfr prop. 1999/2000:124 s. 152)

Allmänt bör gälla att förverkande bör kunna underlåtas eller jämkas om det framstår som alltför betungande mot bakgrund av brottet.

Vid proportionalitetsbedömningen bör särskilt beaktas om egendomen tillhör annan än den som döms för penningtvättsbrott eller om det inte är säkert vem som är ägare till egendomen. Många gånger kan den egendom som varit föremål för penningtvätt ha lämnats till gärningsmannen för att den ska tvättas. Egendomen tillhör då inte gärningsmannen och den är inte tänkt att tillfalla denne efter avslutad penningtvätt. För att undvika dubbelförverkande och oskäliga resultat bör i första hand det utbyte av förbrottet som varit föremål för penningtvättsbrott förverkas eller neutraliseras hos den som har begått förbrottet. Av förarbeten framgår även att egendomens värde utgör den yttersta gränsen för förverkande.

9.1.1 Förverkande när förbrottet är ett skattebrott

Reglerna i penningtvättslagen möjliggör förverkande av utbyte av skattebrott som varit föremål för penningtvättsbrott hos penningtvättaren. Detta trots att förverkande av utbyte av skattebrott inte kan ske, se 13 a § skattebrottslagen (1971:69). Undantag gäller för utbyte av förberedelse till grovt skattebrott eller vad som därvid tagits emot som ersättning för kostnader. Detta beror på att utbyte av skattebrott normalt neutraliseras inom ramen för skatteförfarandet, vanligen genom att beskattning sker.

Huvudregeln bör även här vara att utbyte från skattebrott som varit föremål för penningtvättsbrott i första hand ska neutraliseras hos den som begått förbrottet, dvs. skattebrottet. Detta innebär vid självtvätt att förverkande inte ska ske av den egendom som varit föremål för penningtvättsbrottet utan att vinningen av skattebrottet i stället ska neutraliseras inom ramen för skatteförfarandet. När annan gjort sig skyldig till penningtvättsbrott finns, mot bakgrund av möjligheten att förverka egendom även hos penningtvättaren, risk att den skattskyldige blir av med utbytet av skattebrottet två gånger. I sådana situationer får det normalt anses uppenbart oskäligt att förverka pengarna hos den som genomfört penningtvätten. Först om skattskyldighet inte åläggs den skattskyldige bör utbytet från skattebrottet, dvs. egendomen som varit föremål för penningtvättsbrottet, i stället kunna förverkas hos penningtvättaren.

¹¹ Angående skälighetsbedömning vid samtida yrkande om utvidgat förverkande och förverkande enligt 9 § penningtvättsbrottslagen, se Svea hovrätts dom den 23 april 2020 i mål B 1468-20 och riksåklagarens svarsskrivelse i AMR-4463-20

Ett avstående av förverkande på grund av att beskattning sker förutsätter således dels att det är aktuellt med beskattning, dels att beskattningen och förverkandet riktar sig mot samma skattesubjekt. I normalfallet torde det handla om en fysisk person som lagförs för skattebrottslighet och beskattas samt åläggs skattetillägg. Förverkande av egendom hos en fysisk person där skattesubjektet exempelvis är ett aktiebolag torde som huvudregel inte möta något hinder om inte egendomen har tagits i anspråk vid beskattningen av aktiebolaget.

9.2 Förverkande av hjälpmedel (10 §)

Även egendom som har använts som hjälpmedel vid brott får förverkas om det behövs för att förebygga brott eller om det finns andra särskilda skäl. Detsamma gäller egendom som har varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt penningtvättsbrottslagen om brottet har fullbordats eller om förfarandet har utgjort ett straffbart försök eller en straffbar förberedelse eller stämpling. I stället för sådan egendom kan värdet förverkas.

Som hjälpmedel kan betraktas exempelvis en förteckning över konton med kontonummer och kontoförande institut som ska användas eller har använts vid överföringar av pengar med brottsligt ursprung i syfta att dölja var de kommer ifrån. Ett annat exempel på hjälpmedel skulle enligt förarbetena kunna vara en utförligt nedskrivna brottsplan eller en lista över personer som är villiga att låna ut sina konton för placering av brottsutbyte.

9.3 Hos vem kan förverkande ske? (11 §)

Förverkande av egendom eller dess värde får ske hos gärningsmannen eller någon annan som medverkat till brottet, den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var, den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 36 kap. 4 § brottsbalken. Förverkande får också ske hos den som efter brottet har förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller hos den som förvärvat egendomen på annat sätt och då haft vetskap om eller skäligen anledning att anta att egendomen hade samband med brottet.

Förverkande av egendom som varit föremål för penningtvätt eller värdet av sådan egendom, får ske hos gärningsmannen, dvs. penningtvättaren, eller annan som medverkat till penningtvättsbrottet även om egendomen vid tidpunkten för brottet tillhörde någon annan (jfr 9 § första stycket 1). Detta är en betydande skillnad mot vad som gäller enligt 36 kap. 5 § brottsbalken och vad som tidigare gällde för förverkande vid penninghälerbrott. Förverkande får enligt huvudregeln bara ske hos den som egendomen tillhörde vid brottet. Detta motsvarar i princip bestämmelsen om förverkande i 36 kap. 5 § brottsbalken. Risker för dubbelförverkande måste uppmärksammas. Eftersom förverkande kan ske hos penningtvättaren även när egendomen inte

tillhör denne finns risk för dubbelförverkande, dvs. förverkande av egendomen eller dess värde hos både gärningsmannen för förbrottet och penningtvättaren. Risk för dubbelförverkande kan uppstå exempelvis när en person tidigare har dömts för ett förbrott och domen innehåller ett beslut om förverkande av ett värde som inte har verkställts.

Risken för dubbelförverkande måste alltid uppmärksammas och tas i beaktande vid proportionalitetsbedömningen. Enligt huvudregeln ska förverkande ske hos den som haft vinning av brottet. Vidare utgör egendomens värde den yttersta gränsen för förverkande.

För att undvika dubbelförverkande och oskäligen resultat bör i första hand utbyte av förbrott som varit föremål för penningtvättsbrott förverkas och neutraliseras hos den som har begått förbrottet. Förverkande av egendom som varit föremål för penningtvättsbrott men som inte tillhör penningtvättaren bör därför endast ske om egendomen finns hos penningtvättaren. När flera personer har medverkat till penningtvättsbrottet bör förverkande i första hand riktas mot den som innehar egendomen eller disponerar det värde den omvandlats till. Ett yrkande om solidariskt förverkande bör endast komma i fråga undantagsvis (prop. 2013/14:121 s. 71).

9.4 Förvar enligt stöldgodslagen vid näringspenningtvätt

9 § [...]

Att egendom som varit föremål för brott enligt 7 § eller enligt 8 § som avser näringspenningtvätt kan tas i förvar framgår av lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.

Egendom som varit föremål för näringspenningtvätt enligt 7 § kan inte förverkas, utan kan istället tas i förvar enligt stöldgodslagen. Samma sak gäller egendom som varit föremål för försök, förberedelse eller stämpling till näringspenningtvätt.

Bakgrunden till att egendomen ska tas i förvar i stället för att förverkas är att straffansvaret för näringspenningtvätt tar sikte på ett klandervärt risktagande och brottet består i medverkan till åtgärd som skäligen kan antas vara vidtagen i penningtvättssyfte. Ansvar för näringspenningtvätt kan aktualiseras även om det senare framkommer att egendomen är legitim, och det är av den anledningen inte aktuellt att förverka egendom som varit föremål för näringspenningtvätt.

Enligt stöldgodslagen ska, om det inte är uppenbart oskäligt, bl.a. egendom som varit föremål för näringspenningtvätt tas i förvar. Beslut om att ta egendom i förvar enligt stöldgodslagen meddelas enligt huvudregeln av allmän domstol efter yrkande av åklagaren, vanligen i samband med att någon åtalas för brott. Om den som berörs av beslaget inte gör anspråk på egendomen får

åklagaren jämlikt 2 § tredje stycket stöldgodslagen själv besluta om förvar enligt stöldgodslagen.

Det bör noteras att förverkande kan ske av utbyte av näringspenningtvätt och vad någon tagit emot som ersättning för kostnader i samband med sådant brott.

Bestämmelser om förfarandet m.m. med egendom som tagits i förvar finns i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m.

10 Konkurrens, rättskraft och preskription

10.1 Konkurrens

De skyddsintressen som motiverat kriminalisering av penningtvätt anges i förarbetena vara dels enskildas och allmännas rätt till skydd för egendom, dels intresset av att effektivt kunna bekämpa framförallt ekonomisk och organiserad brottslighet. Ytterligare ett skyddsintresse är att motverka att brottsutbyte förs in och cirkulerar i de finansiella systemen.

Konkurrenssituationer kommer att uppstå. I förhållande till förbrottet blir detta särskilt tydligt när det gäller självtvätt. I förarbetena sägs att konkurrensfrågan vid självtvätt kan hanteras genom reglerna om brottskonkurrens, på samma sätt som när det gäller häleri (se bl.a. bl.a. NJA 1985 s. 796, NJA 1943 s. 590 och RH 1988:33). I enlighet med allmänna principer om brottskonkurrens bör ett penningtvättsbrott i form av självtvätt som huvudregel anses konsumerat av och medbestraffat med det förbrott som gett upphov till vinningen. Ett visst efterföljande handlande ses som en naturlig del av förbrottet och domstolen bör normalt endast döma för förbrottet.

Det kan finnas situationer när det är motiverat att döma i brottskonkurrens, dvs. döma till ansvar för såväl förbrottet som penningtvättsbrottet. Det är framförallt i fall där en person endast har deltagit i begränsad utsträckning i förbrottet men haft en avgörande roll när det gäller den efterföljande penningtvätten. Det kan också bli aktuellt när penningtvättsåtgärderna klart går utöver vad som får anses vara sedvanlig hantering av brottsutbyte.

Beträffande den tidigare penninghälerilagstiftningen angavs att om en gärning var att bedöma som både häleri och penninghäleri skulle domstolen döma för häleri. Vidare konkurrerade såväl häleri som penninghäleri ut skyddande av brottsling. I nu aktuella förarbeten anges däremot att om det beträffande en och samma gärning finns förutsättningar att döma för såväl penningtvättsbrott som häleri, bör domstolen döma för penningtvättsbrott. Detsamma bör gälla om en penningtvättsgärning även uppfyller rekvisiten för skyddande av brottsling. Penningtvättsbrott anses som en kvalificerad form av dessa brotts typer. Enligt ett uttalande i betänkandet som låg till grund för lagstiftningen ska samma resonemang gälla även för gärning som också är att bedöma som urkundsförfalskning, dvs. domstolen bör som regel döma endast för penningtvättsbrottet (SOU 2012:12 s. 458)

10.2 Rättskraft

Om en person tidigare dömts för ett förbrott och domen innefattar ett beslut om förverkande som har verkställts, finns inte något utbyte i behåll som kan bli föremål för penningtvättsåtgärder. Om förverkandet inte har verkställts finns däremot utrymme för en gärningsman att vidta penningtvättsåtgärder med utbytet från förbrottet. Förverkande kan dock inte åter ske av den egendomen.

HD har bedömt att när stöld och häleri är alternativa förklaringar till en persons innehav av viss egendom så är det fråga om samma gärning i 45 kap. 5 § tredje stycket och 30 kap. 9 § rättegångsbalken (NJA 1980 s. 686). Detta gäller oberoende av hur mycket alternativen skiljer sig ifrån varandra med hänsyn till tid och plats samt händelseförloppet i övrigt.

I förarbetena sägs att det inte är givet att samma bedömning ska göras när det gäller förhållandet mellan ett förbrott och efterföljande penningtvättsbrott. Ett skäl är att brotten delvis kan ha olika skyddsintressen. Frågan överlämnas till rättstillämpningen att avgöra.

10.3 Preskription

Nyss nämnda principer gör sig gällande även beträffande penningtvättsbrott, vilket innebär att det finns utrymme för att inte alltid räkna preskriptionstidpunkten från den första fullbordade penningtvättsgärningen när de senare penningtvättsåtgärderna inte kan anses ligga i linje med den första penningtvättsåtgärden eller i andra speciella situationer. Det har dock överlämnats till rättstillämpningen att avgöra när undantag kan göras från huvudregeln.

HD har beträffande häleri uttalat att preskription för ett stöldbrott som huvudregel ska anses omfatta även senare åtgärder där gärningsmannen har tillgodogjort sig egendom eller försvårat dess återställande (NJA 1985 s. 796). Översatt till penningtvättsområdet skulle detta innebära att självtvätt normalt preskriberas samtidigt som förbrottet. Som ovan angetts finns i vissa situationer utrymme för att döma i brottskonkurrens, dvs. för såväl förbrott som för penningtvättsbrott. Som en följd av detta bör enligt förarbetena preskriptionstiden därför i dessa fall räknas från den första fullbordade penningtvättsgärningen. Att räkna på annat sätt får till följd att någon skulle kunna gå fri från ansvar för penningtvättsbrott genom att erkänna sin medverkan i ett preskriberat förbrott.

I de fall där det inte är samma gärningsman som begått förbrott som ett häleri har HD angett att preskriptionstid för sakhäleri bör räknas från den första handling som utgör ett fullbordat häleri ("Omegaklockorna" NJA 1984 s. 564). Senare företagna häleriåtgärder inverkar inte på preskriptionstiden. Enligt domstolen finns dock undantag från principen, t.ex. när hälerihandlingar inte ligger i linje med den första åtgärden eller i andra särpräglade situationer.

Ekobrottsmyndigheten
Swedish Economic Crime Authority

ÅKLAGARMYNDIGHETEN